

The Holy See

IOANNES PAULUS PP. II

LABOREM EXERCENS

Biskupom, knazom, reholným spoločenstvám,
synom a dcéram Cirkvi,
ako aj všetkým ľuďom dobrej vôle
pri príležitosti deväťdesiateho výročia encykliky Rerum Novarum

CTIHODNÍ BRATIA,
MILOVANÍ SYNOVIA A DCÉRY,
POZDRAV VÁM A APOŠTOLSKÉ POŽEHNANIE!

Prácou si má človek zaobstarávať svoj každodenný chlieb¹ a podporovať stály rozvoj vedy a techniky, najmä však neprestajné zvyšovanie kultúrnej a mravnej úrovne spoločnosti, v ktorej žije ako člen bratského spoločenstva. Slovom "práca" sa označuje každá činnosť, ktorú koná bez ohľadu na jej charakter a okolnosti, čiže je to každá ľudská činnosť, ktorú možno a treba uznať ako prácu uprostred celého bohatstva činností, na aké je človek schopný a vďaka svojej ľudskej podstate disponovaný samou svojou prirodzenosťou. Človek už tým, že bol stvorený uprostred viditeľného vesmíru na obraz a podobu samého Boha² a poverený podmaniť si zem³, je od svojho počiatku povoláný na prácu. Prácou sa líši od ostatných stvorení, ktorých činnosť, zameranú na udržiavanie života, nemožno nazvať prácou. Iba človek je schopný pracovať a len človek vykonávaním práce naplňa svoju existenciu na zemi. Takto je práca poznačená osobitnou pečaťou človeka a človečenstva, pečaťou osoby konajúcej v spoločenstve osôb. A táto pečať odhaľuje jeho vnútornú hodnotu a v istom zmysle stanovuje jeho prirodzenosť.

I.

Úvod

1. Pätnásteho mája toho roku bolo tomu deväťdesiat rokov, čo veľký pápež "sociálnej otázky", Lev XIII. vydal veľmi dôležitú encykliku, ktorá sa začína slovami Rerum novarum. Preto chceme tento dokument venovať práve ľudskej práci, ba ešte viac, chceme ho venovať samému človeku v širokom súvisi s tou skutočnosťou, ktorou je práca. Ak je človek - ako sme sa vyjadrili vo svojej

2
prvej encyklike Redemptor hominis, vydanej na začiatku našej služby na rímskom stolci svätého Petra - "prvou a základnou cestou v Cirkvi",⁴ a to práve na základe nepreniknuteľného tajomstva vykúpenia v Kristovi, potom sa treba stále vracat' na túto cestu a neprestajne v nej pokračovať podľa rozličných aspektov, v ktorých nám odkrýva celé bohatstvo a zároveň aj celú námahu ľudského života.

Práca je jedným z týchto aspektov; aspektom večným a prvoradým, vždy aktuálnym a neprestajne vyžadujúcim, aby sa naň myslelo a o ňom svedčilo. Vznikajú totiž vždy nové otázky a problémy, rodia sa vždy nové nádeje, ale aj obavy a hrozby, spojené s týmto základným rozmerom ľudskej existencie, ktorým sa denne buduje život človeka, z ktorého čerpá svoju osobitnú dôstojnosť a v ktorom je zároveň zahrnutá trvalá miera ľudskej námahy, utrpenia, krivdy a nespravodlivosti, ktoré siahajú hlboko do spoločenského života v rámci jednotlivých národov i na medzinárodnej rovine. Ak je pravda, že z práce svojich rúk človek požíva chlieb,⁵ a to nielen každodenný chlieb, ktorým udržiava pri živote svoje telo, ale aj chlieb vedy a pokroku, civilizácie a kultúry, potom je navždy platné pravidlo, že ten chlieb požíva "v pote svojej tváre",⁶ to značí nielen osobným úsilím a námahou, ale aj uprostred mnohých napätí, konfliktov a kríz, ktoré vzhľadom na skutočnosť práce otriasajú životom jednotlivých spoločností, ale aj celého ľudstva.

Deväťdesiate výročie encykliky Rerum novarum oslavujeme v čase, keď dochádza k novému rozvoju technologických, ekonomických a politických podmienok, ktoré podľa mienky mnohých odborníkov nebudú o nič menej vplývať na svet práce a výroby ako priemyselná revolúcia v minulom storočí. Mnohoraké sú faktory všeobecného dosahu: široké zavádzanie automatizácie do rozličných oblastí výroby; stúpanie cien energie a základných surovín; vzrastajúce povedomie ohraničenosti bohatstva prírody, ako aj jej neprípustného znečistenia. Ruka v ruke s tým ide objavenie sa nových národov na politickom javisku, ktoré sa po rokoch neslobody domáhajú svojho oprávneného miesta medzi národmi, ako aj účasti na medzinárodných rozhodovaniach. Tieto nové podmienky a požiadavky budú vyžadovať nové usporiadanie a revíziu štruktúr súčasnej ekonomie, ako aj deľby práce. Je možné, že takéto zmeny budú pre milióny kvalifikovaných pracovníkov znamenať nezamestnanosť, prinajmenej dočasnú, alebo potrebu zmeniť kvalifikáciu. Možno - a to je veľmi pravdepodobné - prinesú so sebou zníženie alebo pomalší rast hmotného blahobytu v rozvinutejších krajinách; ale môžu priniesť aj zlepšenie osudu a nádej miliónom ľudí, ktorí dnes žijú v nehoráznej a ľudskú dôstojnosť urážajúcej biede.

Nie je úlohou Cirkvi vedecky analyzovať všetky možné dôsledky takýchto zmien v ľudskom spolunažívaní. Cirkev však považuje za svoju úlohu stále pripomínať dôstojnosť a práva pracujúcich ľudí, a pranierovať také situácie, v ktorých sa tieto práva porušujú, ako aj usmerňovať priebeh týchto zmien, aby sa dosiahol skutočný pokrok človeka a spoločnosti.

2. Práca ako problém človeka je určite stredobodom "sociálnej otázky", na ktorú sa takmer sto rokov, čo uplynulo od vydania encykliky Rerum novarum, osobitne zameriava učenie Cirkvi, ako aj rozličné podujatia spojené s jej apoštolským poslaním. Ak chceme na ňu sústrediť tieto úvahy, tak iba v organickom spojení s celou tradíciou tohto učenia a týchto podujatí. Zároveň však to robíme

podľa smerníc evanjelia, aby sme z evanjeliového dedičstva vybrali "staré i nové veci".^z Práca bezpochyby je "stará vec", taká stará ako človek a jeho život na zemi. Všeobecná situácia človeka v súčasnom svete, posudzovaná a analyzovaná z rôznych, t.j. geografických, kultúrnych a civilizačných aspektov, vyžaduje objavovať nové významy ľudskej práce a formulovať nové úlohy, ktoré v tejto oblasti stoja pred každým človekom, rodinou, jednotlivými národmi, pred celým ľudstvom a napokon pred samou Cirkvou.

V priebehu rokov, ktoré nás delia od vydania encykliky *Rerum novarum*, sociálna otázka neprestala pútať pozornosť Cirkvi. Svedčia o tom početné dokumenty učiteľského úradu, ktoré vydali pápeži alebo Druhý vatikánsky koncil, vyhlásenia jednotlivých episkopátov, činnosť rozličných myšlienkových stredísk, ako aj stredísk s praktickými apoštolskými iniciatívami, či už na medzinárodnej úrovni alebo na úrovni jednotlivých miestnych cirkví. Ťažko je tu podrobne vymenovať všetky prejavy živého úsilia Cirkvi a kresťanov o riešenie sociálnej otázky, pretože je ich veľmi veľa. Ako výsledok Koncilu, ústredným koordináčnym strediskom v tejto oblasti sa stala pápežská komisia *Iustitia et pax*, ktorá má svoje orgány v jednotlivých biskupských konferenciách. Názov tejto organizácie je veľmi výrečný. Poukazuje na to, že k sociálnej otázke treba pristupovať v jej celkovej a komplexnej dimenzii. Úsilie o spravodlivosť musí byť úzko spojené s úsilím o mier v súčasnom svete. V prospech tohto dvojitého úsilia bezpochyby zapôsobila bolestná skúsenosť dvoch veľkých svetových vojen, ktoré v priebehu posledných deväťdesiatich rokov otriasli mnohými krajinami európskeho kontinentu a čiastočne aj iných kontinentov. V jeho prospech sa dnes vyslovuje zvlášť po skončení druhej svetovej vojny trvalá hrozba nukleárnej vojny a perspektíva strašného sebazničenia, ktorá z toho vyplýva.

Ak sledujeme hlavnú líniu vývoja dokumentov najvyššieho učiteľského úradu Cirkvi, nachádzame v nich výslovné potvrdenie práve takéhoto nastolenia problému. Ak ide o otázku pokoja vo svete, kľúčové postavenie tu má encyklika *Pacem in terris* Jána XXIII. Ak zasa ide o vývoj otázky sociálnej spravodlivosti, treba poznamenať, že kým v období od encykliky *Rerum novarum* po encykliku Pia XI. *Quadragesimo anno* učenie Cirkvi sa sústreďuje predovšetkým na spravodlivé riešenie takzvanej robotníckej otázky v rámci jednotlivých národov, v ďalšej etape rozširuje svoj obzor na rozmery celej zemegule. Nerovnomerné rozloženie bohatstva a biedy, existencia rozvinutých a nerozvinutých krajín a kontinentov vyžaduje vyrovnanie a hľadanie ciest spravodlivého rozvoja všetkých. V tomto smere sa uberá učenie obsiahnuté v encyklike Jána XXIII. *Mater et Magistra*, v pastorálnej konštitúcii Druhého vatikánskeho koncilu *Gaudium et spes* a v encyklike Pavla VI. *Populorum progressio*.

Tento smer vývoja učenia a úsilia Cirkvi v sociálnej otázke presne zodpovedá objektívnemu poznaniu stavu vecí. Ak sa v minulosti v centre tejto otázky vynáral predovšetkým problém "triedy", tak v poslednom období sa do popredia dostáva problém "sveta". Preto sa myslí nie na triedny, ale na svetový rozmer nerovnosti a nespravodlivosti a v dôsledku toho nie iba na triedny, ale na svetový rozmer úloh, ktoré stoja na ceste dosiahnutia spravodlivosti v súčasnom svete. Všestranná analýza situácie súčasného sveta ešte plnšie a hlbšie ukázala význam

predchádzajúcej analýzy sociálnych nespravodlivostí. Tento význam musia mať dnes úsilia zamerané na budovanie spravodlivosti na zemi; tým sa nezakrývajú nespravodlivé štruktúry, ale sa vyžaduje, aby sa preskúmali a pretvorili v univerzálnejšom rozmere.

3. Uprostred všetkých týchto procesov - či už ide o poznanie rozoznávania objektívnej sociálnej situácie, alebo o cirkevné učenie v oblasti zložitej a mnohostrannej sociálnej otázky - sa problém ľudskej práce, samozrejme, vyskytuje veľa ráz. Do istej miery je stálym komponentom tak spoločenského života, ako aj učenia Cirkvi. Ostatne, v učení Cirkvi starosť o tento problém siaha oveľa ďalej než je posledných deväťdesiat rokov. Sociálna náuka Cirkvi má svoj zdroj vo Svätom písme, počínajúc knihou Genezis, ale zvlášť v evanjeliách a listoch apoštolov. Problém práce patril od začiatku do učenia Cirkvi, do jej náuky o človeku, o verejnom živote a zvlášť do náuky o sociálnej morálke, ktorú vypracúvala podľa potrieb rozličných období. Toto dedičstvo tradície prevzali pápeži a rozvinuli ho učením o modernej "sociálnej otázke", najmä v encyklike *Rerum novarum*. V súvislosti s touto otázkou sa prehĺbovanie problému ľudskej práce stále viac prispôbovalo novým potrebám a pritom si stále zachováva ten kresťanský základ pravdy, ktorý možno nazvať večným.

Ak sa v tomto dokumente znova vraciame k tomuto problému - pričom, samozrejme, nemáme úmysel dotknúť sa všetkých jeho aspektov -, nie je to preto, aby sme zozbierali a zopakovali to, čo sa už nachádza v učení Cirkvi, ale skôr preto, aby sme - azda viac ako doteraz - zvýraznili, že ľudská práca je kľúčom, a pravdepodobne najpodstatnejším kľúčom k celej sociálnej otázke, pravda, ak sa snažíme pozeráť na ňu naozaj pod zorným uhlom dobra človeka. Ak však riešenie, alebo skôr postupné riešenie sociálnej otázky, ktorá sa vždy znova objavuje a stále narastá, má ísť tým smerom, aby sa "ľudský život urobil ľudskejším",⁸ potom práve tento kľúč, ktorým je ľudská práca, nadobúda základný a rozhodujúci význam.

II.

Práca a človek

4. Cirkev je presvedčená, že práca je základným rozmerom existencie človeka na zemi. V tomto presvedčení sa upevňuje, keď pozerá na výsledky rozličných vied, ktoré sa zaoberajú človekom: antropológie, paleontológie, histórie, sociológie, psychológie a iných; všetky o tom svedčia nezvratným spôsobom. Cirkev však čerpá toto svoje presvedčenie predovšetkým zo zjaveného Božieho slova, aby to, čo je presvedčením rozumu, nadobudlo aj povahu presvedčenia viery. Dôvodom toho je, že Cirkev - hodno to poznamenať už teraz - verí v človeka; myslí na neho a obracia sa k nemu nie iba vo svetle historickej skúsenosti, nie iba pomocou mnohorakých metód vedeckého poznania, ale predovšetkým vo svetle zjaveného slova živého Boha. Vzhľadom na človeka, usiluje sa vyjadriť tie večné plány a ten nadprirodzený údel, ktorý človekovi určil živý Boh, Stvoriteľ a Vykupiteľ.

Prameň svojho presvedčenia o tom, že práca je základným rozmerom existencie človeka na zemi, nachádza Cirkev už na prvých stranách knihy Genezis. Analýza týchto textov nás upozorňuje, že - napriek neraz archaickému spôsobu vyjadrovania myšlienok - sú v nich vyjadrené zásadné pravdy

o človeku už v kontexte slov, ktorými sa opisuje tajomstvo stvorenia. Sú to pravdy, ktoré rozhodujú⁵ o človeku od začiatku a zároveň vytyčujú hlavné línie jeho existencie na zemi tak v stave prvotnej spravodlivosti, ako aj po porušení - zapríčinenom hriechom - prvotnej zmluvy, ktorú Stvoriteľ uzavrel prostredníctvom človeka so svojím tvorstvom. Keď človek stvorený "na Boží obraz... ako muž a žena",⁹ počuje slová: "Plodte sa a množte, naplňte zem, a podmaňte si ju...",¹⁰ - aj keď sa nevzťahujú priamo a výslovne na prácu, bezpochyby nepriamo poukazujú na ňu ako na činnosť, ktorú má človek vykonávať vo svete. Ba viac, ukazujú jej najhlbšiu podstatu. Človek je Božím obrazom okrem iného aj preto, že dostal od svojho Stvoriteľa príkaz, aby si podmanil zem a vládol nad ňou. Plnením tohto príkazu človek, každá ľudská bytosť, odzrkadľuje činnosť samého Stvoriteľa vesmíru.

Práca chápaná ako činnosť "prechodná", t.j. taká, ktorá sa začína v ľudskom subjekte a je zameraná na vonkajší predmet, predpokladá zvláštnu vládu človeka nad "zemou" a zároveň túto vládu potvrdzuje a rozvíja. Samozrejme, že pod výrazom "zem", ktorý sa spomína v biblickom texte, treba rozumieť predovšetkým ten zlomok viditeľného vesmíru, ktorého je človek obyvateľom; no v širšom zmysle možno pod týmto slovom rozumieť celý viditeľný svet, pokiaľ sa nachádza v sfére vplyvu človeka a jeho úsilia o uspokojenie vlastných potrieb. Slová "podmaňte si zem" majú nesmierny dosah. Poukazujú na všetky bohatstvá, ktoré zem (a nepriamo celý viditeľný svet) v sebe skrýva a ktoré môže človek svojou vedomou činnosťou objaviť a cieľavedome využívať. A tak slová, vložené hneď na samý začiatok Biblie, nikdy neprestávajú byť aktuálne. Rovnako sa vzťahujú na všetky minulé obdobia civilizácie a ekonómie, ako aj na celú súčasnú skutočnosť i na budúce fázy rozvoja, ktoré sa azda už v istej miere črtajú, ale zväčša ešte ostávajú pre človeka neznáme a skryté.

Ak sa niekedy hovorí o obdobiach "zrýchlenia" v ekonomickom živote a v civilizácii ľudstva alebo jednotlivých národov a ak sa tieto "zrýchlenia" dávajú do súvisu s pokrokom vedy a techniky, najmä s rozhodujúcimi objavmi pre spoločensko-hospodársky život, možno súčasne povedať, že žiadne z týchto "zrýchlení" neprekonáva podstatný obsah toho, čo bolo povedané v onom prastarom biblickom texte. Človek tým, že sa svojou prácou čoraz väčšmi stáva pánom zeme a potvrdzuje takisto prácou svoju vládu nad viditeľným svetom, v každom prípade a v každej etape tohto procesu ostáva na ceste onoho prvotného ustanovenia, daného Stvoriteľom, ktoré je nevyhnutne a nerozlučne späté so skutočnosťou, že človek bol stvorený, ako muž a žena, "na Boží obraz". Tento proces je zároveň univerzálny: zahŕňa všetkých ľudí, každú generáciu, každú etapu ekonomického a kultúrneho rozvoja a súčasne je to proces, ktorý sa uskutočňuje v každom človeku, v každom vedomom ľudskom subjekte. Všetci a každý je v ňom zároveň zahrnutý. Všetci a každý má príslušnou mierou a nespočítateľným počtom spôsobov účasť na tomto obrovskom procese, ktorým si človek svojou prácou "podmaňuje zem".

5. Táto univerzálnosť a zároveň mnohorakosť procesu "podmaňovania si zeme" vrhá svetlo na ľudskú prácu, lebo vláda človeka nad zemou sa vykonáva v práci a prácou. Takýmto spôsobom sa vynára význam práce v objektívnom zmysle, čo nachádza svoje vyjadrenie v rozličných údobiach kultúry a civilizácie. Človek vládne nad zemou už tým, že si krotí zvieratá, chová ich a získava si

tak potrebnú potravu a odev a tiež tým, že môže zo zeme a z mora dobývať rozličné prírodné bohatstvá. Omnoho viac si však človek "podmaňuje zem", keď ju začína obrábať a potom spracúva jej plody, prispôsobujúc ich svojim potrebám. A tak poľnohospodárstvo predstavuje základnú oblasť hospodárskej činnosti a - prostredníctvom ľudskej práce - nenahraditeľný faktor výroby. Priemysel zasa bude vždy spočívať v spájaní zemských bohatstiev - či už živých zásob prírody, poľnohospodárskych výrobkov, alebo nerastných a chemických bohatstiev - s ľudskou prácou, či už telesnou alebo duševnou. To isté v určitom zmysle platí aj o vedeckých výskumoch, či už čisto teoretických, alebo praktických.

Ľudská činnosť v priemysle i v poľnohospodárstve v mnohých prípadoch dnes už prestala byť prácou prevažne telesnou, lebo námaha rúk a svalov sa napomáha činnosťou stále dokonalejších strojov a mechanizmov. Nielen v priemysle, ale aj v poľnohospodárstve sme svedkami zmien, ktoré boli možné vďaka postupnému a trvalému rozvoju vedy a techniky. A to všetko historicky prispelo k veľkému rozvoju civilizácie, počínajúc od "priemyselnej éry" až po nasledujúce fázy vývoja pomocou nových techník, ako je elektronická a v posledných rokoch mikroprocesorová technika.

Môže sa stať, že v priemyselnej výrobe "pracuje" stroj, kým človek ho len obsluhuje a tým rozličnými spôsobmi udržiava jeho činnosť. Ale je pravda, že práve tým priemyselný rozvoj vytvára základňu pre znovunastolenie problému ľudskej práce novým spôsobom. Ako prvá industrializácia vyvolala takzvanú robotnícku otázku, tak aj ďalšie zmeny v priemysle výrečne ukazujú, že aj v epoche stále väčšmi zmechanizovanej "práce" vlastným subjektom práce naďalej ostáva človek. Rozvoj priemyslu a s ním spojených rôznorodých odvetví až po najmodernejšie technológie elektroniky, zvlášť na poli miniaturizácie, informatiky, telemechaniky a tak ďalej, poukazuje na to, akú ohromnú úlohu v interakcii medzi subjektom a objektom práce (v najširšom zmysle tohto slova) zohráva práve spojenec práce zrodený z ľudskej mysle: technika. Technika, chápaná v tomto prípade nie ako spôsobilosť alebo schopnosť práce, lež ako súhrn nástrojov, ktoré človek používa pri práci, je nepochybne spojencom človeka. Uľahčuje mu prácu, zdokonaľuje ju, urýchľuje a znásobuje. V zrýchlenom procese rozmnožuje počet výrobkov a mnoho produktov zdokonaľuje aj z hľadiska kvality. V niektorých prípadoch sa však technika môže zo spojenca zmeniť na protivníka človeka, ako napríklad v prípade, keď mechanizácia práce "vytláča" človeka, odoberajúc mu akékoľvek osobné uspokojenie a podnety na tvorivú činnosť a zodpovednosť, keď zbavuje zamestnania mnohých dovtedy zamestnaných pracovníkov, alebo keď zveličené uprednostňovanie stroja robí človeka jeho otrokom.

Ak sa teda biblické slová "podmaňte si zem", povedané človekovi hneď na začiatku, chápu v súvislosti s celou modernou priemyselnou a postpriemyselnou epochou, potom sa nepochybne vzťahujú aj na techniku, na ten svet mechanizmov a strojov, ktorý je plodom práce ľudského rozumu a historickým potvrdením vlády človeka nad prírodou.

Posledné obdobie dejín ľudstva, zvlášť niektorých spoločností, prináša so sebou oprávnené presadenie sa techniky ako základného súčiniteľa ekonomického pokroku; súčasne však s týmto

presadením sa vznikli a neprestajne vznikajú podstatné otázky týkajúce sa ľudskej práce vzhľadom na jej vykonávateľa, ktorým je práve človek. Tieto otázky majú zvláštnu náplň obsahov a napätí etického a eticko-spoločenského charakteru. Preto sú stálou výzvou pre mnohé ustanovizne, štáty a vlády, zriadenia i medzinárodné organizácie, a sú stálou výzvou aj pre Cirkev. 6. Keď máme pokračovať v našej analýze práce v zmysle biblického výroku, podľa ktorého si má človek podmaňovať zem, mali by sme sústrediť svoju pozornosť na prácu v subjektívnom zmysle, a to ešte oveľa viac než sme to urobili, keď sme hovorili o objektívnom zmysle práce, sotva sa dotknúc širokej problematiky, ktorá je dokonale a podrobne známa špecialistom z rôznych oblastí a tiež samotným pracujúcim ľuďom podľa ich špecializácie. Slová knihy Genesis, na ktoré v našej analýze nadväzujeme, nepriamo hovoria o práci v objektívnom zmysle. Tým istým spôsobom hovoria aj o subjekte práce; ale to, čo hovoria, je veľmi výrečné a plné veľkého významu.

Človek si má podmaňovať zem, má nad ňou vládnuť, pretože ako "Boží obraz" je osobou, čiže subjektívnou bytosťou schopnou plánovite a rozumne konať, schopnou rozhodovať o sebe a zameranou na sebarealizovanie. Teda človek ako osoba je subjektom práce. Ako osoba pracuje, vykonáva rozličné činnosti patriace k pracovnému procesu a tie - bez ohľadu na ich objektívnu povahu - majú mu pomáhať uskutočňovať jeho človečenstvo a plniť povolanie byť osobou, ktoré mu je vlastné z dôvodu samého jeho človečenstva. Zásadné prvky týkajúce sa tejto témy najnovšie pripomenul Druhý vatikánsky koncil v konštitúcii *Gaudium et spes*, zvlášť v prvej kapitole venovanej povolaniu človeka.

A tak táto "vláda", o ktorej hovorí spomínaný biblický text, sa nevzťahuje iba na objektívny rozmer práce, ale zároveň nás privádza aj k pochopeniu jej subjektívneho rozmeru. Práca chápaná ako proces, ktorým si človek a ľudstvo podmaňuje zem, iba vtedy zodpovedá tomu základnému chápaniu Biblie, keď zároveň v celom tomto procese človek prejavuje a potvrdzuje seba samého ako takého, ktorý "vládne". Táto vláda sa v určitom zmysle vzťahuje viac na subjektívny ako na objektívny rozmer. Tento rozmer podmieňuje samú etickú podstatu práce. Nemožno pochybovať o tom, že ľudská práca má svoju etickú hodnotu, ktorá je priamo a bezprostredne spätá so skutočnosťou, že ten, kto ju vykonáva, je osobou, je vedomým a slobodným čiže o sebe rozhodujúcim subjektom.

Táto pravda, ktorá v istom zmysle predstavuje priam základné a večné jadro kresťanskej náuky o ľudskej práci, mala a má zásadný význam pre formulovanie významných spoločenských problémov, ktoré majú rozmery celých epoch.

Starovek svojrázne roztriedil ľudí na stavy podľa povahy vykonávanej práce. Práca, ktorá od pracujúceho vyžadovala, aby dal k dispozícii svoje sily, prácu svalov a rúk, sa považovala za nedôstojnú pre slobodných ľudí, a preto na jej vykonávanie boli určení otroci. Kresťanstvo, rozvíjajúc niektoré myšlienky vlastné už Starému zákonu, uskutočnilo v tomto ohľade zásadnú zmenu zmýšľania, vychádzajúc z celého obsahu evanjeliového posolstva a nadovšetko z faktu, že ten, ktorý súc Bohom, stal sa nám podobný vo všetkom, ¹¹ zasvätil väčšinu svojho života na zemi telesnej práci v tesárskej dielni. Táto okolnosť sama o sebe je najvýrečnejším "evanjeliom práce", ktoré ukazuje, že základom definície hodnoty ľudskej práce nie je v prvom rade druh vykonávanej

činnosti, ale skutočnosť, že ten, kto ju vykonáva, je osobou. Pramene dôstojnosti práce treba hľadať predovšetkým nie v jej objektívnom, ale v subjektívnom rozmere.

Pri takomto chápaní zaniká akoby sám základ starovekého rozdelenia ľudí na triedy podľa druhu práce, ktorú vykonávali. To však neznamená, že ľudskú prácu nemožno nijako hodnotiť a kvalifikovať aj z objektívneho hľadiska. Znamená to iba toľko, že prvým základom hodnoty práce je sám človek - jej subjekt. Na to hneď nadväzuje veľmi vážny záver etickej povahy: Aj keď je pravda, že človek sa narodil a je povolaný na to, aby pracoval, predsa v prvom rade práca je "pre človeka" a nie človek "pre prácu". Z tohto záveru potom právom prichádzame k tomu, že subjektívnemu významu práce dávame prednosť pred objektívnym. Pri tomto chápaní a za predpokladu, že rozličné práce vykonávané ľuďmi môžu mať väčšiu alebo menšiu objektívnu hodnotu, chceme však zdôrazniť, že každú z nich treba hodnotiť predovšetkým mierou dôstojnosti samého subjektu práce, čiže osoby - človeka, ktorý ju vykonáva. A ďalej, bez ohľadu na prácu, akú každý človek vykonáva, a za predpokladu, že je cieľom jeho činnosti, a to neraz veľmi náročným - tento cieľ nemá sám v sebe konečný zmysel. Lebo posledným cieľom práce, akejkolvek práce, ktorú človek vykonáva - aj keby to bola tá "najslužobnejšia", najmonotónnejšia a podľa bežného hodnotenia najponížujúcejšia práca - ostáva vždy sám človek.

7. Tieto základné tvrdenia o práci vždy vyplývali z bohatstva kresťanskej pravdy, zvlášť zo samého "evanjelia práce" a vytvárali základ nového zmýšľania, hodnotenia a konania ľudí. V novoveku, už od samého začiatku priemyselnej éry, kresťanská pravda o práci sa musela postaviť proti rôznym smerom materialistického a ekonomického zmýšľania.

Niektorí stúpenci tohto zmýšľania vo svojom chápaní konaním (v origináli je: svojím chápaním a konaním - pozn. KVAS) pokladali prácu za istý druh "tovaru", ktorý pracovník - najmä robotník v priemysle - predáva zamestnávateľovi, ktorý je zároveň vlastníkom kapitálu, čiže zásoby pracovných nástrojov a prostriedkov umožňujúcich výrobu. Takéto chápanie práce bolo rozšírené azda najmä v prvej polovici devätnásteho storočia. Neskôr výslovné formulácie tohto typu takmer zanikli a ustúpili pred ľudskejším spôsobom zmýšľania a jej hodnotení. Interakcia medzi pracujúcim človekom a komplexom nástrojov a výrobných prostriedkov bola príčinou rozvoja rôznych foriem kapitalizmu, súbežne s rozmanitými formami kolektivismu. K tomu sa pripojili iné spoločensko-ekonomické prvky v dôsledku nových konkrétnych okolností, ako bola činnosť robotníckych združení a verejnej moci spolu s objavením sa veľkých nadnárodných podnikov. Napriek tomu nebezpečenstvo považovať ľudskú prácu za "tovar svojho druhu" alebo za anonymnú "silu" potrebnú na výrobu (hovorí sa dokonca o "pracovnej sile"), jestvuje stále, a to zvlášť vtedy, keď celkový pohľad na ekonomickú problematiku vychádza z predpokladov materialistického ekonomizmu.

Sústavná príležitosť, ba v istom zmysle dokonca podnet na takýto spôsob myslenia a hodnotenia sa zakladá na urýchlennom procese rozvoja jednostranne materialistickej civilizácie, v ktorej sa pripisuje dôležitosť predovšetkým objektívnemu rozmeru práce, kým subjektívny rozmer - všetko, čo sa priamo alebo nepriamo vzťahuje na sám subjekt práce - sa stáva druhoradým. V každom

takom prípade, v každej spoločenskej situácii takéhoto typu vzniká zmätok, ba priamo prevrátenie poriadku, ktorý bol určený na počiatku slovami knihy Genezis: s človekom sa zaobchádza ako s výrobným nástrojom, ¹² zatiaľ čo s ním - s ním jediným - bez ohľadu na to, akú prácu vykonáva, sa má zaobchádzať ako s tvorivým subjektom a jej pravým strojom a tvorcom. Práve takéto prevrátenie poriadku, bez ohľadu na to, v mene akého programu a pod akým názvom sa uskutočňuje, by si zasluhovalo meno "kapitalizmus", vo význame, o ktorom bude reč ďalej. Je známe, že kapitalizmus má svoj historicky ustálený význam ako hospodársko-spoločenský systém a zriadenie, ktoré je v protiklade so "socializmom" alebo "komunizmom". Ale vo svetle analýzy základnej skutočnosti celého hospodárskeho procesu a predovšetkým výrobných štruktúr - a takú istú povahu má i práca - treba priznať, že omyl prvotného kapitalizmu sa môže opakovať všade tam, kde sa s človekom zaobchádza tak ako s celým súborom materiálnych výrobných prostriedkov, akoby s nástrojom, a nie - podľa pravej dôstojnosti jeho práce - ako s vykonávateľom a pôvodcom a tým samým aj ako s pravým cieľom celého procesu výroby.

Z toho vidieť, že analýza ľudskej práce vykonaná vo svetle slov, ktoré hovoria o "vláde" človeka nad zemou, vnika do samého centra eticko-spoločenskej problematiky. Toto poňatie by malo mať ústredné miesto v celej sfére sociálnej a hospodárskej politiky, tak v rámci jednotlivých krajín, ako aj v rozsiahlych medzinárodných a medzikontinentálnych vzťahoch, zvlášť keď ide o napätia, ktoré sa črtajú vo svete nielen na osi Východ-Západ, ale aj na osi Sever-Juh.

Práve na tieto rozmery súčasnej eticko-sociálnej problematiky rozhodne upozornil Ján XXIII. v encyklike Mater et Magistra a pápež Pavol VI. v encyklike Populorum progressio.

8. Keď je reč o ľudskej práci v základnom rozmere jej subjektu čiže ľudskej osoby, ktorá danú prácu vykonáva, treba vari z tohto hľadiska urobiť aspoň bežné hodnotenie vývoja, ku ktorému došlo v priebehu deväťdesiatich rokov, čo nás delia od Rerum novarum, vzhľadom na subjektívny aspekt práce. Lebo hoci subjekt práce čiže človek je stále ten istý, z objektívneho hľadiska dochádza k ďalekosiahlym zmenám. Aj keď možno povedať, že práca z hľadiska svojho subjektu je jedna (jedna a zakaždým neopakovateľná), predsa vzhľadom na jej objektívne zameranie treba konštatovať, že jestvuje mnoho prác - mnoho rôznych prác. Rozvoj ľudskej civilizácie prináša v tejto oblasti stále obohacovanie. Zároveň však treba konštatovať nielen to, že v procese tohto rozvoja pribúdajú nové formy ľudskej práce, ale aj to, že zanikajú. I keď pripustíme, že v zásade je to normálny zjav, jednako si treba všimnúť, či sa doňho v určitej miere nevráťajú nesprávne prvky, ktoré môžu byť z morálno-spoločenského hľadiska nebezpečné.

V minulom storočí sa práve z takej anomálie širokého dosahu zrodila takzvaná robotnícka otázka, označovaná niekedy aj ako "proletárska otázka". Táto otázka spolu s inými s ňou spojenými problémami sa stala príčinou oprávnenej spoločenskej reakcie a vyvolala veľký elán solidárnosti medzi pracujúcimi ľuďmi, predovšetkým tými, čo vykonávajú pásovú, monotónnu, odosobňujúcu prácu v priemyselných komplexoch, kde stroj ovláda človeka, a mala svoju významnú hodnotu a výrečnosť z hľadiska sociálnej etiky. Bola to reakcia proti degradácii človeka ako subjektu práce a proti neslýchanému, s touto degradáciou súvisiacemu vykorisťovaniu v oblasti zárobkov,

pracovných podmienok a starostlivosti o osobu pracovníka. Táto reakcia spojila robotnícky svet do spoločenstva charakterizovaného veľkou solidárnosťou.

Podľa encykliky *Rerum novarum* a mnohých ďalších dokumentov učiteľského úradu Cirkvi treba úprimne uznať, že zo stanoviska sociálnej morálky bola to oprávnená reakcia na celý systém nespravodlivosti a do neba volajúcej krivdy, ¹³ ktorý v období prudkej industrializácie potláčal pracujúceho človeka. Takému stavu vecí prialo liberálne spoločensko-politické zriadenie, ktoré podľa svojich ekonomických predpokladov podporovalo a zabezpečovalo iba hospodársku iniciatívu vlastníkov "kapitálu", ale sa dostatočne nestaralo o zabezpečenie práv pracujúceho človeka, tvrdiac, že ľudská práca je iba nástrojom výroby a že kapitál je základom, spoločníteľom a cieľom výroby.

Od toho času solidárnosť pracujúcich ľudí, ako aj plnšie a zodpovednejšie uvedomenie si práv robotníkov zo strany iných, vyvolali v mnohých prípadoch ďalekosiahle zmeny. Vytvorili sa rozličné nové systémy. Rozvinuli sa rozličné formy neokapitalizmu a kolektivismu. Nezriedka sa pracujúci môžu zúčastniť a fakticky sa zúčastňujú na riadení a kontrole výroby podnikov. Prostredníctvom primeraných združení vyvíjajú vplyv na pracovné podmienky a odmeňovanie, ako aj na sociálne zákonodárstvo. Súčasne však rozličné ideologické a mocenské systémy ako i nové vzťahy, ktoré vznikli na rôznych rovinách ľudského spolužitia, dovolili pretrvať krikľavým nespravodlivostiam alebo vytvorili nové. Rozvoj civilizácie a komunikácií vo svetových rozmeroch umožnil plnšie poznávanie podmienok života a ľudskej práce na celej zemeguli, ale ukázal aj iné spôsoby nespravodlivosti, oveľa širšie ako tie, ktoré sa už v minulom storočí stali podnetom na združovanie pracujúcich ľudí v rámci osobitnej solidárnosti robotníckeho sveta, a to nie iba v krajinách, ktoré už prešli istým procesom priemyselnej revolúcie, ale takisto aj v krajinách, v ktorých základným pracoviskom človeka neprestáva byť obrábanie pôdy alebo iné tomu podobné zamestnania.

Hnutia solidárnosti v oblasti ľudskej práce - solidárnosti, ktorá sa nikdy nesmie uzatvárať pred dialógom a spoluprácou s inými - môžu byť potrebné aj v takých podmienkach a v takých spoločenských vrstvách, ktoré to predtým vôbec nepotrebovali, ale v meniacich sa spoločenských sústavách a životných podmienkach prežívajú skutočnú "proletariáciu", alebo sa dokonca už skutočne nechádzajú v podmienkach "proletariátu" - ešte možno nie sú takto nazvané - ale de facto si tento názov zasluhujú. V takýchto podmienkach sa môžu nachádzať isté kategórie alebo skupiny pracujúcej inteligencie, zvlášť keď spolu s čoraz širším prístupom ku vzdelaniu, s čoraz väčším počtom ľudí, ktorí dosiahli diplomy zodpovedajúce ich kultúrnej príprave, klesá potreba ich práce. Takáto nezamestnanosť inteligencie vzniká alebo vzrastá vtedy, keď sa dostupné vzdelanie nezameriava na také druhy zamestnania alebo služieb, ktoré vyžadujú skutočné potreby spoločnosti, alebo keď je menší dopyt po práci, na ktorú sa požaduje aspoň odborné vzdelanie, a keď sa slabšie odmeňuje než telesná práca. Je prirodzené, že vzdelanie samo o sebe tvorí vždy významné obohatenie ľudskej osoby, ale pritom všetkom isté procesy "proletariácie" sú možné nezávisle od tejto skutočnosti.

Preto je potrebné i naďalej klásť otázku o subjekte práce a podmienkach, v ktorých žije. Na

uskutočnenie sociálnej spravodlivosti v rôznych častiach sveta, v rozličných krajinách a v ich vzájomných vzťahoch sú potrebné vždy nové hnutia solidárnosti medzi pracujúcimi a solidárnosti s pracujúcimi. Takáto solidárnosť sa má prejavovať všade tam, kde si to vyžaduje spoločenská degradácia subjektu práce, vykorisťovanie pracujúcich a rastúce zóny biedy, ba priam hladu. Cirkev je v tejto veci živo zaangažovaná, lebo ju pokladá za svoje poslanie, za svoju službu, za meradlo svojej vernosti Kristovi - s tým cieľom, aby bola skutočne "Cirkvou chudobných". A "chudobní" sa objavujú v rozličných podobách, na rozličných miestach a v rozličných situáciách; v mnohých prípadoch sa objavujú ako dôsledok zneváženia dôstojnosti ľudskej práce, a to buď preto, že sa obmedzili pracovné príležitosti, teda pre pohromu nezamestnanosti, alebo preto, že sa znižuje hodnota práce a práv, ktoré z nej vyplývajú, najmä práva na spravodlivú mzdu a na zabezpečenie pracujúcej osoby a jej rodiny.

9. Keď aj naďalej uvažujeme o človeku ako o subjekte práce, prichodí nám aspoň súhrnne sa dotknúť niekoľkých otázok, ktoré bližšie definujú dôstojnosť ľudskej práce, pretože umožňujú plnšie charakterizovať jej osobitnú morálnu hodnotu. Treba to urobiť, majú pred očami biblické povolanie "podmaniť si zem",¹⁴ v ktorom je vyjadrená Stvoriteľova vôľa, aby práca umožnila človeku dosiahnuť tú "vládu", ktorá mu vo viditeľnom svete patrí.

Základný a prvotný Boží zámer s človekom, ktorého "stvoril... na svoj obraz a podobu",¹⁵ nebol odvolaný ani vtedy, keď človek - po porušení prvej zmluvy s Bohom - počul slová: "V pote svojej tváre budeš jesť svoj chlieb".¹⁶ Tieto slová sa vzťahujú na neraz ťažkú námahu, ktorá odvedy sprevádza ľudskú prácu, ale nemia skutočnosť, že práca je cestou, na ktorej človek uskutočňuje jemu vlastné "vládnutie" vo viditeľnom svete, keď si "podmaňuje" zem. Táto námaha je všeobecne známym faktom, veď každý ju skusuje. Poznajú ju ľudia, čo pracujú fyzicky, neraz v mimoriadne ťažkých podmienkach. Poznajú ju nielen roľníci, čo dlhé dni obrábajú pôdu, ktorá niekedy "rodí trnie a bodľáč",¹⁷ ale aj baníci v baniach, robotníci v kameňolomoch, hutníci pri svojich vysokých peciach, pracujúci v lodeniciach alebo v stavebníctve, a to v častom nebezpečenstve úrazu alebo smrti. Ale poznajú ju aj ľudia pripútaní k pracovnému stolu intelektuálnej práce, vedia o nej vedci, ľudia, čo nesú zodpovednosť za rozhodnutia veľkého spoločenského významu. Poznajú ju lekári a ošetrovatelky, čo dňom i nocou bdejú pri chorých. Vedia o nej ženy, ktoré niekedy bez náležitého uznania zo strany spoločnosti a často aj vlastnej rodiny, nesú každodennú námahu a zodpovednosť za domácnosť a výchovu detí. Vedia o nej všetci pracujúci, a pretože práca je všeobecným povolaním, vedia to všetci ľudia.

Napriek tomu práca s celou svojou námahou - a možno v istom zmysle práve z tohto dôvodu - je dobrom človeka. Hoci toto dobro, podľa terminológie svätého Tomáša¹⁸ nosí charakteristiku "bonum arduum" ("príkro dobro"), to neznamená, že pritom všetkom ako také nie je dobrom človeka. A to nielen dobrom "užitočným" alebo "úžitkovým", ale dobrom "hodným" čiže zodpovedajúcim dôstojnosti človeka; je to dobro, ktoré vyjadruje a zveľaďuje túto dôstojnosť. Keď chceme bližšie určiť morálny význam práce, treba mať pred očami najprv túto pravdu. Práca je dobrom človeka, dobrom jeho človečenstva - prácou totiž človek nielen pretvára prírodu, prispôsobujúc ju svojim potrebám, ale sa aj realizuje ako človek, ba v istom zmysle "sa stáva viac

človekom".

Bez tejto úvahy nemožno pochopiť význam čnosti pracovitosti, zvlášť nemožno pochopiť, prečo by pracovitosť mala byť čnosťou - veď čnosť ako morálna schopnosť je to, čím sa človek stáva dobrý ako človek. ¹⁹ Táto skutočnosť nič nemení na našej oprávnenej obave, aby v práci, ktorou sa hmota zušľachtuje, človek neutrpel znižovanie svojej dôstojnosti. ²⁰ Je predsa známe, že prácu možno rozličným spôsobom použiť proti človeku, že ho možno trestať systémom nútenej práce v koncentračných táboroch, že z práce možno urobiť prostriedok útlaku človeka, že napokon možno rozličnými spôsobmi vykorisťovať ľudskú prácu čiže pracujúceho človeka. Toto všetko hovorí v prospech morálnej povinnosti spájať čnosť pracovitosti so sociálnym poriadkom práce, ktorý umožní človekovi "stávať sa viac človekom" v práci, a nie prácou sa degradovať tým, že stráca nielen telesné sily (čo je do istej miery nevyhnutné), ale najmä tým, že znižuje svoju vlastnú dôstojnosť a osobnosť.

10. Po takomto ozrejmení osobného rozmeru ľudskej práce treba pristúpiť k druhému okruhu hodnôt, ktorý s ňou nevyhnutne súvisí. Práca je základom formovania rodinného života, ktorý je prirodzeným právom a povolaním človeka. Tieto dva okruhy hodnôt - jeden spojený s prácou, druhý vyplývajúci z rodinnej povahy ľudskeho života - sa musia navzájom správne spájať a správne sa navzájom prenikať. Práca je v istom zmysle podmienkou, ktorá umožňuje založiť si rodinu. Rodina totiž vyžaduje prostriedky na hmotné zabezpečenie, ktoré človek normálne nadobúda prácou. Práca a pracovitosť podmieňujú aj celý výchovný proces v rodine práve preto, že každý sa "stáva človekom" okrem iného prácou; a úloha stavať sa človekom je podstatným cieľom celého výchovného procesu. Je jasné, že tu v určitom zmysle prichádzajú do hry dva významy práce: Práca v prvom význame umožňuje život a udržiavanie rodiny; prácou v druhom význame sa uskutočňujú ciele rodiny samej, zvlášť výchova. Tieto dva významy práce sa však spájajú a v rozličných bodoch dopĺňajú.

Celkove treba pripomenúť a povedať, že rodina je jedným z najdôležitejších východiskových bodov, podľa ktorých sa musí formovať sociálno-etický poriadok ľudskej práce. Učenie Cirkvi vždy venovalo tejto otázke osobitnú pozornosť a v tomto dokumente sa nám bude treba k nej ešte vrátiť. Rodina je totiž spoločenstvom, ktoré môže jestvovať vďaka práci a súčasne je pre každého človeka prvou súkromnou školou práce.

Tretí okruh hodnôt, ktorý sa vynára v tejto perspektíve - v perspektíve subjektu práce - sa vzťahuje na veľké spoločenstvo, do ktorého človek patrí na základe zvláštnych kultúrnych a historických zväzkov. Také spoločenstvo - aj keby ešte nedosiahlo zrelú formu národa - nie je iba veľkým, aj keď nepriamym "vychováateľom" každého človeka (veď každý v rodine dostáva výchovu podľa tých náplní a hodnôt, ktoré tvoria celkovú kultúru daného národa), ale aj veľkým historickým a konkrétnym spoločenským vyjadrením práce celých generácií. To všetko spôsobuje, že človek svoju najhlbšiu ľudskú totožnosť spája s príslušnosťou k národu a že svoju prácu chápe aj ako zveľadovanie spoločného dobra vytvoreného spolu so svojimi krajanmi, a pritom si uvedomuje, že touto cestou práca slúži na rozmnožovanie bohatstva celej ľudskej rodiny, všetkých ľudí žijúcich na

svete.

Tieto tri okruhy si stále zachovávajú svoju dôležitosť pre ľudskú prácu v jej subjektívnom rozmere. A tento rozmer - čiže konkrétna skutočnosť pracujúceho človeka - má prednosť pred objektívnym rozmerom. V subjektívnom rozmere sa uskutočňuje predovšetkým tá "vláda" nad svetom prírody, ku ktorej je človek od samého začiatku povolaný podľa známych slov knihy Genezis. Ak sám proces "podmaňovania" zeme čiže práca z hľadiska techniky je poznačená v priebehu dejín a najmä v posledných storočiach nesmiernym rozvojom výrobných prostriedkov, je to zjav užitočný a pozitívny, pravda, pod podmienkou, že objektívny rozmer práce neprevládne nad subjektívnym rozmerom tým, že človeku odoberie alebo zmenší jeho dôstojnosť a jeho neodcudziteľné práva. III.

Konflikt medzi prácou a kapitálom v súčasnom historickom období

11. Uvedený náčrt základnej problematiky práce, nadväzujúci na prvé biblické texty, predstavuje akúsi nosnú štruktúru učenia Cirkvi, ktorá sa udržuje nezmenená v priebehu storočí v kontexte rozličných historických skúseností. Avšak na pozadí skúseností, ktoré predchádzali zverejnenie encykliky *Rerum novarum*, i tých, ktoré nasledovali potom, nadobúda osobitnú výraznosť a živú aktuálnu výrečnosť. Práca sa v tejto analýze javí ako veľká skutočnosť, ktorá má základný vplyv na ľudský spôsob formovania sveta zvereného človekovi Stvoriteľom; je skutočnosťou úzko spojenou s človekom ako vlastným subjektom a s jeho rozumovým konaním. Táto skutočnosť v normálnom priebehu vecí naplňuje ľudský život a silne ovplyvňuje jeho hodnotu a zmysel. Hoci je spojená s námahou a úsilím, neprestáva byť dobrom, takže sa človek rozvíja láskou k práci. Tento celkom pozitívny a tvorivý, výchovný a záslužný charakter práce musí tvoriť základ hodnotení a rozhodovaní, ktoré sa dnes o nej vynášajú, aj vzhľadom na subjektívne práva človeka, ako o tom svedčia medzinárodné vyhlásenia a tiež aj rozličné zákonníky práce, vypracované buď príslušnými zákonodarnými ustanovizňami jednotlivých krajín, alebo organizáciami, ktoré venujú svoju spoločenskú alebo vedecko-spoločenskú činnosť otázkam práce. Ustanovizeň, ktorá združuje všetky takéto iniciatívy na medzinárodnej úrovni, je Medzinárodná organizácia práce, najstaršia špecializovaná ustanovizeň Organizácie Spojených národov.

V ďalšej časti týchto úvah mienime podrobnejšie hovoriť o týchto dôležitých otázkach a pripomenieme aspoň základné prvky učenia Cirkvi o tejto otázke. Najprv však je vhodné dotknúť sa veľmi dôležitého okruhu problémov, uprostred ktorých sa toto učenie formovalo v poslednej fáze, to značí v období, pre ktoré je akýmsi symbolickým dátumom rok uverejnenia encykliky *Rerum novarum*.

Je známe, že v celom tomto období, ktoré sa ešte celkom neskončilo, problém práce sa nastolil na základe veľkého konfliktu, ktorý sa v epoche rozvoja priemyslu a spolu s ním rozvojom priemyslu prejavil medzi "svetom kapitálu" a "svetom práce", t.j. medzi úzkou, ale veľmi vplyvnou skupinou podnikateľov, vlastníkov, alebo držiteľov výrobných prostriedkov a veľkými masami ľudí, ktorí tieto prostriedky nemajú, ale sa na výrobnom procese zúčastňujú výlučne svojou prácou. Tento konflikt vznikol z toho, že robotníci dávali svoje sily k dispozícii skupine podnikateľov, a oni, riadiac sa

zásadou najvyššieho zisku, snažili sa robotníkom určiť čo možno najnižšiu odmenu za ich prácu. K tomu treba pridať aj iné prvky vykorisťovania, spojené so zanedbaním bezpečnosti pri práci a s nedostatkom starostlivosti o zabezpečenie zdravotných a životných podmienok robotníkov a ich rodín.

Tento konflikt, ktorý niektorí vysvetľovali ako sociálno-ekonomický konflikt triedneho charakteru, sa prejavil v ideologickom boji medzi liberalizmom chápaným ako ideológia kapitalizmu a marxizmom chápaným ako ideológia vedeckého socializmu a komunizmu, ktorý si nárokuje vystupovať ako predstaviteľ robotníckej triedy a všetkých proletárov celého sveta. Takýmto spôsobom sa skutočný konflikt medzi svetom práce a svetom kapitálu pretvoril v plánovaný triedny boj, vedený nielen ideologickými, ale aj, ba predovšetkým politickými metódami. História tohto konfliktu je známa, ako sú známe aj nároky jednej i druhej strany. Marxistický program založený na filozofii Marxa a Engelsa vidí v triednom boji jediný prostriedok na odstránenie triednych nespravodlivostí, ktoré jestvujú v spoločnosti, a na odstránenie tried samých. Realizácia tohto programu zavádza najprv kolektivizáciu výrobných prostriedkov, aby sa prevedením ich vlastníctva od súkromných majiteľov na kolektív zabezpečila ľudská práca pred vykorisťovaním.

K tomu smeruje boj vedený nielen ideologickými, ale aj politickými metódami. Zoskupenia riadiace sa marxistickou ideológiou ako politické strany usilujú sa vyvíjaním mnohorakého vplyvu vrátane revolučného nátlaku v mene zásady "diktatúry proletariátu" dosiahnuť výlučnú vládu v jednotlivých spoločnostiach, aby v nich likvidáciou súkromného vlastníctva výrobných prostriedkov zaviedli kolektívne zriadenie. Podľa hlavných ideológov a vodcov tohto veľkého medzinárodného hnutia cieľom tejto programovanej činnosti je uskutočniť sociálnu revolúciu a zaviesť na celom svete socializmus a napokon komunistický systém.

Keď sa dotýkame tohto neobyčajne významného okruhu problémov, ktoré nepredstavujú iba teóriu, ale samotné tkanivá sociálno-ekonomického, politického a medzinárodného života našej epochy, nie je možné a ani nie je potrebné zachádzať do podrobností, pretože tie sú známe jednak z rozsiahlej literatúry a jednak z praktických skúseností. Treba sa však z ich kontextu vrátiť k základnému problému ľudskej práce, ktorej sa predovšetkým venujú úvahy obsiahnuté v tomto dokumente. Je totiž jasné, že tento základný problém, posudzovaný z hľadiska človeka - problém, ktorý je jednou z hlavných dimenzií jeho pozemského života a povolania - nemožno vysvetľovať ináč ako s ohľadom na celý kontext súčasnej reality.

12. Zoči-voči súčasnej skutočnosti, do štruktúry ktorej sa hlboko vpísalo toľko konfliktov spôsobených človekom a v ktorej technické prostriedky - plody ľudskej práce - hrajú prvoradú úlohu (treba tu myslieť aj na možnosť svetovej pohromy v prípade nukleárnej vojny s jej takmer nepredstaviteľnými ničivými možnosťami), treba predovšetkým pripomenúť zásadu, ktorú Cirkev stále učila. Je to zásada prvenstva "práce" pred "kapitálom". Táto zásada sa priamo vzťahuje na výrobný proces, pri ktorom je práca vždy prvoradou účinnou príčinou, zatiaľ čo "kapitál", ako súhrn výrobných prostriedkov, zostáva iba nástrojom alebo nástrojovou príčinou. Táto zásada je evidentnou pravdou, ktorá vyplýva z celej historickej skúsenosti ľudstva. Keď v prvej kapitole Biblie počujeme, že si človek má podmaniť zem, vieme, že tieto slová sa vzťahujú na všetky zásoby

skryté vo viditeľnom svete a dané k dispozícii človeku. Tieto zásoby však môžu človeku slúžiť iba prostredníctvom práce. S prácou je tiež už od začiatku spojený problém vlastníctva. Ak má totiž človek poslúžiť sebe a iným zásobami, ktoré skrýva príroda, má na to len jediný prostriedok - vlastnú prácu. Aby mohli tieto zásoby pomocou práce prinášať plody, človek si privlastňuje malé čiastky rozličných bohatstiev prírody, ktoré sú v útrobach zeme, v mori, na povrchu zeme a v priestore. Tým, že si ich privlastňuje, robí z nich svoju dielňu práce. A privlastňuje si ich prácou a pre ďalšiu prácu.

Tá istá zásada sa vzťahuje na ďalšie fázy procesu, v ktorom prvou fázou vždy zostáva vzťah človeka k zásobám a bohatstvám prírody. Celá námaha poznania, zameraná na odhalenie týchto bohatstiev a na určenie rôznych možností, ako ich využiť zo strany človeka a pre človeka, nás upozorňuje, že všetko, čo v celom diele ekonomickej produkcie pochádza od človeka, tak práca, ako aj súhrn výrobných prostriedkov a s nimi spojená technika (čiže schopnosť používať tieto prostriedky v práci), predpokladá tieto bohatstvá a zásoby viditeľného sveta, ktoré človek nachádza, ale nevytvára. Nachádza ich v istom zmysle ako už hotové, pripravené na poznávacie objavy a na náležité využitie vo výrobnom procese. V každej fáze rozvoja svojej práce sa človek stretáva s faktom hlavného obdarovania zo strany "prírody", čiže v konečnom dôsledku zo strany Stvoriteľa. Na začiatku ľudskej práce stojí tajomstvo stvorenia. Toto tvrdenie, už označené ako východiskový bod, predstavuje hlavnú myšlienku tohto dokumentu a bude sa naďalej rozvíjať v poslednej časti týchto úvah.

Ďalšie uvažovanie o tom istom probléme nás musí utvrdiť v presvedčení, že ľudská práca je prednejšia ako to, čo sa priebehom času zvyklo nazývať "kapitálom". Ak totiž do okruhu tohto posledného pojmu patrí popri zásobách prírody daných k dispozícii človeku aj súhrn prostriedkov, pomocou ktorých si človek privlastňuje zásoby prírody a pretvára ich podľa svojich potrieb (a týmto spôsobom ich takrečeno "poľudšťuje"), potom treba konštatovať, že tento súhrn prostriedkov je plodom historického dedičstva ľudskej práce. Všetky výrobné prostriedky, počínajúc najprimitívnejšími a končiac najmodernejšími, postupne vypracoval človek: skúsenosť a rozum človeka. Takýmto spôsobom vznikli nielen najjednoduchšie nástroje, slúžiace na obrábanie pôdy, ale aj - vďaka rozvoju vedy a techniky - moderné a zložité komplexy, stroje, továrne, laboratória a samočinné počítače. A tak všetko, čo slúži práci, čo predstavuje pri dnešnom stave techniky jej vždy dokonalejší "nástroj", je plodom práce.

Súbor výrobných prostriedkov, tento gigantický a mocný nástroj, ktorý sa v istom zmysle považuje za synonymum "kapitálu", vznikol z práce a nosí na sebe znaky ľudskej práce. Pri súčasnom stupni technického pokroku človek, ktorý je subjektom práce, ak si chce pomáhať týmto súhrnom moderných nástrojov, čiže výrobných prostriedkov, musí si najprv poznávacou metódou osvojiť plody práce tých ľudí, ktorí tie nástroje vynašli, navrhli, vybudovali, zdokonalili a robia to i naďalej. Schopnosť pracovať, čiže účinne sa zúčastňovať na modernom výrobnom procese, vyžaduje čoraz väčšiu prípravu a predovšetkým primerané vzdelanie. Samozrejme je jasné, že každý človek, ktorý sa zúčastňuje na výrobnom procese, aj keby vykonával iba taký druh práce, na ktorý netreba zvláštne vzdelanie a osobitnú kvalifikáciu, jednako je v tomto výrobnom procese

opravdivým účinným vykonávateľom, zatiaľ čo súbor nástrojov, hoci sám osebe najdokonalejší, je iba a výlučne, nástrojom, podriadeným ľudskej práci.

Túto pravdu, ktorá patrí k trvalému dedičstvu cirkevnej náuky, treba vždy zdôvodňovať v spojitosti s problémom systému práce a celého hospodársko-spoločenského zriadenia. Treba podčiarkovať a zdôrazňovať prvenstvo človeka vo výrobnom procese - prvenstvo človeka nad vecou. Všetko, čo rozumieme pod pojmom "kapitál" v užšom zmysle, je iba súhrnom vecí. Jedine človek ako subjekt práce, bez ohľadu na to, akú prácu vykonáva, je osobou. Táto pravda má dôležité a rozhodné dôsledky.

13. Vo svetle tejto pravdy predovšetkým jasne vidieť, že nemožno oddeľovať "kapitál" od práce a že v žiadnom prípade nemožno stavať prácu proti kapitálu, ani kapitál proti práci; tým menej - ako sa bude ďalej o tom hovoriť - nemožno stavať proti sebe konkrétnych ľudí, ktorí stoja za týmito pojmi. Správnym čiže so samou podstatou veci zhodným, čo značí vnútorne opravdivým a zároveň morálne oprávneným, môže byť len taký pracovný systém, ktorý v samých svojich základoch prekonáva protiklad medzi prácou a kapitálom tým, že sa usiluje utvárať sa podľa už uvedenej zásady podstatného a skutočného prvenstva práce, subjektívnosti ľudskej práce a jej účinnej účasti na celom výrobnom procese, a to bez ohľadu na to, akú prácu pracujúci vykonávajú.

Protiklad medzi prácou a kapitálom nemá svoj prameň v štruktúre samého výrobného procesu ani v štruktúre ekonomického procesu. Vo všeobecnosti totiž tento proces svedčí o vzájomnom prenikaní práce a toho, čo sme si zvykli nazývať kapitálom - svedčí o ich nerozlučiteľnom spojení. Človek pracujúci na akomkoľvek pracovisku, či už na pomerne jednoduchom, alebo aj na tom najmodernejšom, ľahko si môže uvedomiť, že svojou prácou sa zúčastňuje na dvojakom dedičstve: na tom, ktoré je dané všetkým ľuďom v prírodných bohatstvách, ako aj na tom, ktoré iní predtým vytvorili z tých zásob, predovšetkým tým, že rozvíjali techniku, čiže vytvárali súbor čoraz dokonalejších pracovných nástrojov; tak sa človek svojou prácou zároveň včleňuje do práce iných.

²¹ Takýto obraz pracovísk i pracovného procesu ľudí bez ťažkostí prijímame, keď sa riadime rozumom, ako aj vierou, ktorá čerpá svetlo zo slova živého Boha. Je to jednoliaty obraz, teologický a zároveň humanistický. Človek je v ňom "pánom" stvorení, ktoré dostal k dispozícii vo viditeľnom svete. Ak vidno v pracovnom procese dajakú závislosť, tak je to závislosť od Darcu všetkých zásob stvoreného sveta a zároveň závislosť od iných ľudí, od tých, ktorých práci a iniciatívy vďačíme za zdokonalené a širšie možnosti našej práce. Naproti tomu o všetkom tom, čo vo výrobnom procese patrí do súboru "vecí", nástrojov a kapitálu, môžeme iba tvrdiť, že podmieňuje prácu človeka, avšak nemôžeme tvrdiť, že je to akýsi anonymný "subjekt", ktorý robí závislým človeka a jeho prácu.

Rozbitie tohto súladného obrazu, v ktorom sa prísne zachováva zásada prvenstva osoby pred vecami, sa uskutočnilo v ľudskej mysli až po dlhodobej inkubácii v praktickom živote. A uskutočnilo sa takým spôsobom, že práca bola oddelená od kapitálu a postavená proti kapitálu a kapitál bol postavený proti práci, akoby išlo o dve anonymné sily, dva výrobné činitele vložené do tej istej ekonomickej perspektívy. V takomto nastolení problému bol základný omyl, ktorý možno nazvať omylom ekonomizmu, ak sa hľadá na prácu výlučne z jej ekonomického zamerania. Takisto možno a treba nazvať tento základný omyl v myslení omylom materializmu, nakoľko ekonomizmus priamo

17
alebo nepriamo obsahuje presvedčenie o prvenstve a nadradenosti toho, čo je materiálne, kým to, čo je duchovné a osobné (činnosť človeka, morálne hodnoty a tak ďalej), priamo alebo nepriamo podriaďuje materiálnej skutočnosti. Nie je to ešte teoretický materializmus v plnom zmysle slova, ale je to už celkom iste praktický materializmus, ktorý sa považuje za schopný uspokojiť potreby človeka ani nie tak silou svojich predpokladov pochádzajúcich z materialistickej teórie, ako skôr silou určitého spôsobu hodnotenia, teda istej hierarchie hodnôt založenej na bezprostrednej a väčšej príťažlivosti toho, čo je materiálne.

Omyl, spočívajúci v tom, že sa myslí v kategóriách ekonomizmu, sa uplatnil spolu s objavením sa materialistickej filozofie a jej rozvojom od najjednoduchšej a bežnej podoby (nazývanej aj vulgárnym materializmom, pretože sa snaží zredukovať duchovnú skutočnosť na nepotrebný jav) až po fázu takzvaného dialektického materializmu. Zdá sa však, že - v rámci týchto našich úvah - pre základný problém ľudskej práce a zvlášť pre spomínané oddelenie a kontrapozíciu "práce" a "kapitálu" ako dvoch výrobných činiteľov chápaných v tej istej, už spomínanej ekonomickej perspektíve, mal ekonomizmus rozhodujúci význam a vplyv na neľudské nastolenie tohto problému ešte prv než filozofický materialistický systém. Napriek tomu je jasné, že materializmus ani vo svojej dialektickej podobe nie je schopný poskytnúť úvahám o ľudskej práci dostatočné a spoľahlivé základy na to, aby prvenstvo človeka pred nástrojom - kapitálom, prvenstvo osoby pred vecou mohlo nájsť primerané a nevyvrátiteľné overenie a oporu. Ani v dialektickom materializme človek nie je predovšetkým subjektom práce a účinnou príčinou výrobného procesu, ale hľadá sa naň a zaobchádza sa s ním v závislosti od toho, čo je materiálne, teda ako s istým druhom "výsledku" ekonomických a výrobných vzťahov vládnuccich v danej epoche.

Je samozrejmé, že protiklad medzi prácou a kapitálom, o ktorom tu uvažujeme - protiklad, v ktorom je práca oddelená od kapitálu a postavená proti nemu, a to v istom zmysle onticky, akoby tu išlo o akýkoľvek prvok ekonomického procesu -, má svoj počiatok nie iba vo filozofii a v ekonomických teóriách osemnásteho storočia, ale oveľa viac v celej sociálno-ekonomickej praxi tých čias, teda v čase rodiacej sa a prudko sa rozvíjajúcej industrializácie, v ktorej sa objavovala predovšetkým možnosť veľkého rozmnoženia materiálnych bohatstiev čiže prostriedkov, ale sa nedbalo o cieľ, totiž o človeka, ktorému majú tieto prostriedky slúžiť. Práve tento omyl praktickej povahy zasiahol predovšetkým ľudskú prácu, pracujúceho človeka a vyvolal morálne oprávnenú spoločenskú reakciu, o ktorej už bola reč predtým. Ten istý omyl, ktorý už má svoju vyhranenú historickú podobu, spojenú s obdobím prvotného kapitalizmu a liberalizmu, sa môže opakovať aj za iných časových a miestnych okolností, ak sa pri uvažovaní vychádza z tých istých teoretických a praktických predpokladov. Nezdá sa, že by na úplné odtránenie tohto omylu jestvovala iná možnosť, než urobiť primerané zmeny v teoretickej i praktickej oblasti; tieto zmeny by mali smerovať k tomu, aby sa rozhodne uznalo prvenstvo osoby nad vecami, prvenstvo ľudskej práce nad kapitálom ako súborom výrobných prostriedkov.

14. Historický, v krátkosti tu opísaný proces, ktorý už zaiste vyšiel zo svojej počiatkovej fázy, ale trvá ďalej, ba čo viac, postupuje ďalej vo vzťahoch medzi národmi a svetadielmi, si vyžaduje spresnenie ešte aj z iného hľadiska. Je jasné, že keď sa hovorí o antinómii medzi prácou a

kapitálom, nejde iba o abstraktné pojmy alebo "anonymné sily" pôsobiace v hospodárskej výrobe. Za jedným i druhým pojmom stoja ľudia, živí, konkrétni ľudia; z jednej strany tí, čo vykonávajú prácu a nie sú vlastníkami výrobných prostriedkov, a z druhej strany tí, čo vykonávajú úlohu podnikateľov a sú vlastníkami týchto prostriedkov alebo predstaviteľmi vlastníkov. Tak teda do celkového obrazu tohto ťažkého historického procesu už od začiatku vstupuje otázka vlastníctva. Encyklika *Rerum novarum*, ktorej predmetom je sociálna otázka, kladie dôraz aj na tento problém, keď pripomína a potvrdzuje učenie Cirkvi o vlastníctve, o práve na súkromné vlastníctvo, a to aj vtedy, keď ide o výrobné prostriedky. To isté robí aj encyklika *Mater et Magistra*.

Uvedená zásada, ako ju vtedy Cirkev pripomenula a ako ju stále učí, sa podstatne líši od programu kolektivismu, ktorý hlása marxizmus a ktorý sa v priebehu desaťročí, čo uplynuli od čias encykliky *Levi XIII.*, uviedol do života v rozličných krajinách sveta. Zároveň sa líši od programu kapitalizmu uplatňovaného liberalizmom a politickými zriadeniami, ktoré z neho vyplývajú. V tomto druhom prípade rozdiel spočíva v spôsobe chápania samého práva na vlastníctvo. Kresťanská tradícia nikdy neobhajovala toto právo ako niečo absolútne a nedotknuteľné. Naopak, vždy ho chápala v najširšom kontexte všeobecného práva všetkých na užívanie dobier celého stvorenia: právo na súkromné vlastníctvo je podriadené právu na všeobecné užívanie, univerzálnemu určaniu dobier.

Okrem tohto vlastníctvo sa v učení Cirkvi nikdy nechápalo tak, že by mohlo byť príčinou spoločenských sporov, keď ide o prácu. Ako sa to už predtým spomenulo v tomto texte, vlastníctvo sa nadobúda predovšetkým prácou, aby slúžilo práci. Vzťahuje sa to osobitným spôsobom na vlastníctvo výrobných prostriedkov. Ak sa na ne pozerá izolovane ako na osobitný vlastnícky celok s tým cieľom, aby vo forme "kapitálu" boli postavené proti "práci", ba ešte viac, aby vykorisťovali prácu, to je v protiklade so samou prirodzenosťou týchto prostriedkov a ich vlastníctva. Nemožno ich vlastniť proti práci, ani ich nemožno vlastniť iba pre vlastníctvo, pretože jediným zákonným titulom ich vlastníctva je - a to tak vo forme súkromného vlastníctva, ako aj spoločenského alebo kolektívneho -, aby slúžili práci a v dôsledku toho aby službou práci umožňovali uskutočnenie prvotnej zásady toho poriadku, ktorým je univerzálne určenie dobier a právo na ich všeobecné užívanie. Z tohto hľadiska, teda so zreteľom na ľudskú prácu a všeobecnú dostupnosť k dobrám určeným človeku, nemá sa pri zachovaní vhodných podmienok vylúčiť ani socializácia určitých výrobných prostriedkov. V priebehu desaťročí, ktoré nás delia od uverejnenia encykliky *Rerum novarum*, učenie Cirkvi stále pripomínalo všetky tieto zásady, odvolávajú sa aj na dôvody omnoho staršej tradície, napríklad na známe dôvody v diele *Summa Theologiae* svätého Tomáša Akvinského. [22](#)

V tomto dokumente, ktorého hlavnou témou je ľudská práca, treba potvrdiť celé to úsilie, ktorým sa náuka Cirkvi o vlastníctve snažila a stále snaží zabezpečiť prvenstvo práce, a tým samým subjektivitu človeka v sociálnom živote a zvlášť v dynamickej štruktúre celého hospodárskeho procesu. Z tohto hľadiska naďalej zostáva neprijateľný postoj "strnulého" kapitalizmu, ktorý bráni výlučné právo súkromného vlastníctva výrobných prostriedkov ako nedotknuteľnú "dogmu"

hospodárskeho života. Zásada úcty k práci vyžaduje, aby toto právo podliehalo tvorivej revízii tak v teórii, ako aj v praxi. Ak je totiž pravda, že kapitál ako súhrn výrobných prostriedkov je zároveň aj výsledkom práce generácií, takisto je pravda, že kapitál sa neprestajne tvorí, vďaka práci vykonávanej pomocou tohto súhrnu výrobných prostriedkov, ktoré sa javia akoby veľké pracovisko, na ktorom deň čo deň vyvíja úsilie súčasná generácia pracujúcich ľudí. Ide tu, samozrejme, o rozličné druhy práce, nie iba o takzvanú telesnú prácu, ale aj o mnohorakú prácu duševnú, od koncepcnej po riadiacu.

V tomto svetle nadobúdajú osobitný význam početné návrhy podávané predstaviteľmi katolíckeho sociálneho učenia a tiež samotným učiteľským úradom Cirkvi. ²³ Sú to návrhy vzťahujúce sa na spoluvlastníctvo pracovných prostriedkov, na účasť pracovníkov na riadení alebo ziskoch podnikov, na takzvané akcionárstve pracujúcich a pod. Nezávisle od konkrétneho spôsobu uplatnenia týchto rozličných návrhov zostáva jasné, že uznanie správneho postavenia práce a pracujúceho človeka vo výrobnom procese vyžaduje rozličné úpravy v oblasti samého vlastníckeho práva výrobných prostriedkov. Pritom treba zväžiť nielen dávnejšie situácie, ale predovšetkým tú skutočnosť a problematiku, ktorá sa vytvorila v druhej polovici tohto storočia v takzvanom treťom svete a v mnohých nových nezávislých štátoch, ktoré vznikli najmä, ale nielen v Afrike, na mieste bývalých koloniálnych území.

Ak teda treba neprestajne revidovať stanovisko "strnulého" kapitalizmu, s cieľom uskutočniť reformu z hľadiska ľudských práv, chápaných v najširšom zmysle a spojených s ľudskou prácou, potom z toho istého hľadiska treba povedať, že tieto mnohoraké a tak veľmi želateľné reformy nemožno uskutočniť apriórne chápanou likvidáciou súkromného vlastníctva výrobných prostriedkov. Treba totiž uvážiť, že jednoducho vziať tieto výrobné prostriedky (kapitál) z rúk ich súkromných vlastníkov ešte nestačí na ich uspokojivú socializáciu. Tieto prostriedky prestávajú byť súkromným vlastníctvom určitej spoločenskej skupiny čiže súkromných majiteľov, aby sa stali vlastníctvom organizovanej spoločnosti a podliehali bezprostrednému riadeniu a vplyvu inej skupiny osôb, a to takých, ktoré ich síce nevlastnia, ale keďže vládnu v spoločnosti, disponujú nimi na rovine celonárodného alebo miestneho hospodárstva.

Táto vedúca a zodpovedná skupina môže svoje úlohy z hľadiska prvenstva práce spĺňať uspokojivo, ale môže ich plniť aj zle, ak si zároveň vyhradzuje monopol na riadenie a disponovanie výrobnými prostriedkami, ba dokonca neváha porušiť základné ľudské práva. A tak sám prechod výrobných prostriedkov do vlastníctva štátu s kolektívnym zriadením nie je ešte "socializáciou" tohto vlastníctva. O socializácii sa dá hovoriť iba vtedy, keď je zabezpečená subjektívnosť spoločnosti, to znamená, keď sa každý na základe svojej práce môže zároveň plným právom považovať za spoluvlastníka veľkého pracoviska, na ktorom pracuje spolu so všetkými ostatnými. Cestou na dosiahnutie takéhoto cieľa by mohla byť, nakoľko je to možné, cesta zlučovania práce s vlastníctvom kapitálu a uvádzanie do života širokého okruhu medzičlánkových organizmov, ktoré by mali hospodárske, spoločenské a kultúrne ciele a ktoré by mali vo vzťahu k verejným úradom skutočnú autonómiu. Tieto organizmy by sledovali svoje špecifické ciele vo

vzájomnej lojálnej spolupráci, podriaďujúc sa pritom požiadavkám spoločného dobra, a mali by formu a podstatu živého spoločenstva, to značí, že ich jednotliví členovia by sa chápali a prijímali ako osoby a povzbudzovali by sa do aktívnej účasti v týchto organizmoch. ²⁴

15. Tak teda zásada prvenstva práce pred kapitálom je požiadavkou patriacou do poriadku sociálnej morálky. Táto požiadavka má svoj kľúčový význam tak v zriadení vybudovanom na zásade súkromného vlastníctva výrobných prostriedkov ako aj v zriadení, v ktorom súkromné vlastníctvo týchto prostriedkov bolo obmedzené, a to aj radikálne. Práca je v istom zmysle neoddeliteľná od kapitálu a neznáša v nijakej podobe tú antinómiu čiže odlúčenie a kontrapozíciu vo vzťahu k výrobným prostriedkom; toto zaťažovalo život ľudí v posledných storočiach ako dôsledok výlučne ekonomických predpokladov. Keď človek pracuje pomocou súboru výrobných prostriedkov, pritom zároveň túži, aby plody jeho práce slúžili jemu i druhým a aby v samom výrobnom procese mohol vystupovať ako spoluzodpovedný a spolutvorca na pracovisku, na ktorom pracuje.

Z toho sa rodia isté špecifické práva pracujúcich, ktoré zodpovedajú povinnosti práce. Bude o tom reč ďalej. Ale už treba vo všeobecnosti zdôrazniť, že pracujúci človek netúži iba po náležitej odmene za svoju prácu, ale aj po tom, aby sa aj v samom výrobnom procese vzala do úvahy možnosť, že by pracujúci, aj keď pracuje na spoločnom vlastníctve, mal zároveň povedomie, že pracuje "na svojom". Tento pocit u neho vyhasína v systéme nadmernej byrokratickej centralizácie, v ktorom sa pracujúci človek cíti skôr ako koliesko vo veľkom mechanizme uvádzanom do pohybu zhora a - z viacerých dôvodov - skôr ako obyčajný výrobný nástroj, nie skutočný subjekt práce obdarený vlastnou iniciatívou. Náuka Cirkvi vždy vyjadrovala hlboké presvedčenie, že ľudská práca sa nezameriava len na ekonómiu, ale aj, ba predovšetkým, na hodnoty osobné. Ved' aj sám ekonomický systém a výrobný proces získa vtedy, keď sa naplno rešpektujú práve tieto osobné hodnoty. Podľa mienky svätého Tomáša Akvinského²⁵ predovšetkým tento dôvod hovorí v prospech súkromného vlastníctva samých výrobných prostriedkov. Ak prijmeme názor, že pre určité odôvodnené motívy môžu jestvovať výnimky zo zásady súkromného vlastníctva - a v našej dobe sme priam svedkami zavádzania do života zriadenia so "zospoločeným" vlastníctvom -, jednako personalistický dôvod netratí na svojej sile, a to tak na zásadnej, ako aj na praktickej rovine. Každé rozumné a užitočné zospoločnenie výrobných prostriedkov musí vziať do úvahy tento dôvod. Treba urobiť všetko, aby si človek i v takomto systéme mohol zachovať povedomie, že pracuje "na svojom". V opačnom prípade v celom ekonomickom procese nevyhnutne vznikajú nevyčísliteľné škody, a to nie iba hospodárske, ale predovšetkým škody v človeku.

IV.

Práva pracujúcich

16. Ak je práca v mnohorakom zmysle tohto slova povinnosťou čiže záväzkom, je zároveň aj zdrojom práv pracujúceho človeka. Tieto práva treba skúmať v širokom kontexte ľudských práv, ktoré zodpovedajú prirodzenosti človeka a z ktorých mnohé už verejne vyhlásili príslušné

medzinárodné inštanície a vlastným občanom stále viac zaručujú jednotlivé štáty. Úcta k tomuto širokému súhrnu ľudských práv predstavuje základnú podmienku mieru v súčasnom svete: mieru vo vnútri jednotlivých štátov a spoločností, ako aj v rámci medzinárodných vzťahov, ako už na to, najmä od čias encykliky *Pacem in terris*, mnohokrát upozornil učiteľský úrad Cirkvi. Ľudské práva vyplývajúce z práce patria do širokého kontextu práve týchto základných práv osoby. Napriek tomu v rámci tohto kontextu majú osobitný charakter, zodpovedajúci predtým načrtnutej osobitnej povahe ľudskej práce, a práve podľa tejto povahy prichodí sa na ne pozerieť. Práca je, ako sa povedalo, povinnosťou, čiže záväzkom človeka, a to v mnohorakom význame tohto slova.

Človek má pracovať jednak z ohľadu na príkaz Stvoriteľa, a jednak z ohľadu na svoje vlastné človečenstvo, ktorého udržanie a rozvoj si vyžaduje prácu. Človek má pracovať z ohľadu na blížnych, zvlášť z ohľadu na svoju rodinu, ale aj z ohľadu na spoločnosť, do ktorej patrí, na národ, ktorého je synom alebo dcérou, z ohľadu na celú ľudskú rodinu, ktorej je členom, pretože je dedičom práce predchádzajúcich generácií a zároveň spoluvormcom budúcnosti tých, čo prídu po ňom v priebehu dejín. To všetko vytvára široko poňatú morálnu povinnosť pracovať. Keď bude treba uvažovať o morálnych právach každého človeka vyplývajúcich z povinnosti pracovať, bude treba vždy mať pred očami celý široký okruh vzťahov, v ktorých sa prejavuje práca každého pracujúceho subjektu.

Lebo keď hovoríme o povinnosti pracovať a o právach pracujúceho človeka zodpovedajúcich tejto povinnosti, máme na mysli predovšetkým vzťah, ktorý nastáva medzi priamym alebo nepriamym zamestnávateľom a zamestnancom.

Rozlišovanie medzi priamym a nepriamym zamestnávateľom sa zdá veľmi dôležité pri uvažovaní o skutočnej organizácii práce, ako aj o možnosti vytvárania spravodlivých alebo nespravodlivých pomerov v pracovnej oblasti.

Priamym zamestnávateľom je osoba alebo inštitúcia, s ktorou zamestnanec priamo uzatvára pracovnú zmluvu za vymedzených podmienok; naproti tomu pod nepriamym zamestnávateľom treba rozumieť mnoho diferencovaných činiteľov mimo priameho zamestnávateľa, ktoré vyvíjajú vymedzený vplyv na to, akým spôsobom sa uzatvára pracovná zmluva a v dôsledku toho viac alebo menej spravodlivé pomery vo sfére ľudskej práce.

17. Pojem "nepriamy zamestnávateľ" zahŕňa osoby, ale aj inštitúcie rôzneho typu, ako aj kolektívne pracovné zmluvy a zásady postupu, ustanovené týmito osobami a inštitúciami, ktoré určujú celé spoločensko-ekonomické zriadenie, alebo z neho vyplývajú. Pojem "nepriamy zamestnávateľ" sa vzťahuje na mnohé rozličné prvky. Zodpovednosť nepriameho zamestnávateľa sa líši od zodpovednosti priameho zamestnávateľa - , ako na to poukazuje sám termín, zodpovednosť je menej priama - ale zostáva skutočnou zodpovednosťou: nepriamy zamestnávateľ určuje zásadným spôsobom jeden alebo druhý aspekt pracovného pomeru a takýmto spôsobom podmieňuje postup priameho zamestnávateľa, keď ten schvaľuje určitú zmluvu a pracovné vzťahy. Toto všeobecné tvrdenie nemá za cieľ oslobodiť priameho zamestnávateľa od jemu vlastnej zodpovednosti, ale iba upozorniť na celú spleť podmienok, ktoré vplyvajú na jeho

postup. Ak ide o stanovenie správnej pracovnej politiky z etického hľadiska, treba mať pred očami všetky tieto podmienky. Správna je vtedy, keď sa v nej plne rešpektujú objektívne práva pracujúceho človeka.

Pojem "nepriamy zamestnávateľ" možno aplikovať v každej jednotlivjej spoločnosti a predovšetkým v štáte. Štát totiž má uskutočňovať správnu pracovnú politiku. Je však známe, že pri súčasnom systéme hospodárskych vzťahov vo svete existujú medzi jednotlivými štátmi mnohoraké väzby, ktoré sa prejavujú napríklad v dovoze a vývoze tovaru, teda vo vzájomnej výmene hospodárskych hodnôt, buď surovín alebo polotovarov, alebo napokon hotových priemyselných výrobkov. Tieto vzťahy vytvárajú aj vzájomnú závislosť, v dôsledku čoho ťažko hovoriť o plnej sebestačnosti čiže autarkii hociktorého štátu, i keby bol v hospodárskom zmysle najsilnejší.

Takýto systém vzájomných závislostí je sám osebe normálny, ale ľahko sa môže stať príležitosťou na rozličné formy vykorisťovania alebo nespravodlivosti, a tak ovplyvňovať pracovnú politiku jednotlivých štátov a napokon pracujúceho človeka, ktorý je vlastným subjektom práce. Tak napr. štáty veľmi spriemyslené, alebo ešte viac medzinárodné organizácie riadiace v širokom rozsahu prostriedky priemyselnej výroby (takzvané "multinacionálne" - mnohonárodné alebo "transnacionálne" - nadnárodné spoločnosti) diktujú čo možno najvyššie ceny za svoje výrobky a zároveň sa snažia stanoviť čo možno najnižšie ceny surovín alebo polotovarov, čo potom spolu s inými príčinami vytvára stále rastúci nepomer na rovine národného dôchodku príslušných krajín. Rozdiely medzi väčšou časťou bohatých štátov a chudobnými štátmi sa vo väčšine prípadov nezmenšujú ani nevyrovnávajú, ale čoraz väčšími sa zväčšujú, prirodzene, na úkor týchto druhých. Samozrejme, že to nemôže ostať bez účinku na miestnu pracovnú politiku, ako aj na postavenie pracujúceho človeka v hospodársky menej vyvinutých spoločnostiach. Keď sa priamy zamestnávateľ nechádza v systéme takýchto podmienok, určuje pracovné podmienky nižšie, než sú objektívne požiadavky zamestnancov - zvlášť ak sám chce z podniku, ktorý vedie (alebo z podnikov, ktoré vedie, ak ide o situáciu "zospoločneného" vlastníctva výrobných prostriedkov) dosahovať čo najväčšie zisky.

Tento obraz závislostí, spojený s pojmom nepriameho zamestnávateľa - ako sa dá ľahko usúdiť - je nesmierne rozsiahly a komplikovaný. Aby ho bolo možno podrobnejšie určiť, treba v istom zmysle vziať do úvahy celkový obraz prvkov rozhodujúcich o hospodárskom živote v priereze danej spoločnosti a štátu, zároveň však treba zväžiť oveľa širšie súvisy a závislosti. Uplatňovanie práv pracujúceho človeka sa však nemôže obmedziť iba na to, že sa vytvorí akási odvodenina ekonomických systémov, ktoré sa vo väčšej alebo menšej miere riadia predovšetkým kritériom maximálneho zisku. Práve naopak, ohľad na objektívne práva pracujúceho človeka - pracovníka každého druhu: telesného, duševného, v priemysle, v poľnohospodárstve a tak ďalej - musí byť primeraným a základným kritériom utvárania celého hospodárstva, a to tak v rozsahu každej spoločnosti a štátu, ako aj v celosvetovej hospodárskej politike a v medzinárodných zriadeniach a vzťahoch, ktoré z nich vyplývajú.

V tomto smere majú pôsobiť všetky na to povolané medzinárodné organizácie, počínajúc Organizáciou spojených národov. Zdá sa, že Medzinárodná organizácia práce (OIT) a tiež Organizácia spojených národov pre výživu a poľnohospodárstvo (FAO), ale aj iné majú ešte čím prispieť predovšetkým v tomto bode. V rámci jednotlivých štátov existujú na to povolané ministerstvá alebo rezorty verejnej moci a tiež spoločenské organizácie založené kvôli tomuto cieľu. Všetko to presvedčivo ukazuje, aký veľký význam má - ako sme už povedali - "nepriamy zamestnávateľ" pri uplatňovaní plného rešpektovania práv pracujúceho človeka, pretože práva ľudskej osoby sú základným prvkom celého morálno-spoločenského poriadku.

18. Keď sa uvažuje o právach pracujúcich práve vo vzťahu k tomuto "nepriamemu zamestnávateľovi", čiže k súhrnu medzinárodných a národných inšancií, ktoré sú zodpovedné za celú orientáciu pracovnej politiky, treba predovšetkým obrátiť pozornosť na základný problém. Je to problém "mať prácu", čiže, inými slovami, problém primeraného zamestnania všetkých toho schopných subjektov. Protikladom spravodlivej a správnej situácie v tejto oblasti je nezamestnanosť čiže nedostatok zamestnania pre všetkých na to schopných subjektov práce. Môže ísť o všeobecný nedostatok zamestnania alebo len o nedostatok na určitých pracovných úsekoch. Úlohou inšancií, ktoré sa tu chápu pod názvom nepriamy zamestnávateľ, je pôsobiť proti nezamestnanosti, ktorá je v každom prípade zlom a pri istých rozmeroch sa môže stať skutočnou spoločenskou pohromou. Problém nezamestnanosti sa stáva zvlášť bolestným vtedy, keď postihne predovšetkým mladých, ktorí po náležitej príprave pomocou zodpovedajúcej kultúrnej, technickej a profesionálnej formácie nemôžu nájsť zamestnanie a s bolesťou zisťujú zmarenie ich úprimnej vôle pracovať a prijať vlastnú zodpovednosť za hospodársky a sociálny rozvoj spoločnosti. Povinnosť príspevkov v prospech nezamestnaných čiže povinnosť udeľovať primerané podpory potrebné na vydržiavanie nezamestnaných pracovníkov a ich rodín je povinnosť vyplývajúca z najzákladnejšej zásady morálneho poriadku v tejto oblasti, teda zo zásady všeobecného užívania dobier, alebo - ešte jednoduchšie - z práva na život a na jeho udržanie.

Aby sa vyhlo nebezpečenstvu nezamestnanosti a všetkým sa zabezpečilo zamestnanie, ustanovizne, ktoré sa tu spomínali ako nepriamy zamestnávateľ, musia sa postarať o celkové plánovanie mnohých pracovísk, na ktorých sa utvára nielen ekonomický, ale aj kultúrny život daného spoločenstva; okrem toho musia dbať o správnu a cieľavedomú organizáciu práce na týchto pracoviskách. Táto celková starostlivosť spočíva napokon na pleciach štátu, ale nemôže znamenať jednostrannú centralizáciu zo strany štátnych orgánov. Naopak, ide o správnu a rozumnú koordináciu, v rámci ktorej musí byť zaistená iniciatíva jednotlivých osôb, slobodných skupín, miestnych stredísk a komplexov práce - v zhode s tým, čo sa už vyššie povedalo o subjektívnom charaktere ľudskej práce.

Skutočnosť vzájomnej závislosti jednotlivých spoločenstiev a štátov a nevyhnutnosť spolupráce v rozličných oblastiach vyžaduje, aby sa pri zachovaní zvrchovaných práv každého z nich v oblasti plánovania a organizácie práce vo vlastnom spoločenstve zároveň konalo v tejto významnej oblasti aj v rozmere medzinárodnej spolupráce prostredníctvom potrebných zmlúv a dohôd. Aj tu je potrebné, aby sa kritériom týchto zmlúv a dohôd stávala čoraz väčšmi ľudská práca, chápaná

ako základné právo všetkých ľudí a dávajúca všetkým pracujúcim podobné práva, aby tak životná úroveň pracujúcich ľudí v jednotlivých spoločnostiach ukazovala menej krikľavých rozdielov, ktoré sú nespravodlivé a môžu provokovať aj k násilným reakciám.

Medzinárodné organizácie majú v tejto oblasti splniť nesmierne úlohy. Musia sa dať viesť dôkladným rozpoznávaním zložitých situácií, ako aj prírodných, historických, civilizačných a iných podmienok. Podobne treba, aby sa pri plnení spoločne schválených plánov vyznačovali väčšou operatívnosťou pri ich uskutočňovaní.

Touto cestou sa môže realizovať plán všeobecného a primeraného pokroku všetkých podľa smerníc encykliky Pavla VI. *Populorum progressio*. Treba podčiarknuť, že konštitutívnym prvkom a zároveň najprimeranejším overením tohto pokroku v duchu spravodlivosti a pokoja, ktorý Cirkev hlása a o ktorý sa neprestajne modlí k Otcovi všetkých ľudí a všetkých národov, je práve ustavičné doceňovanie ľudskej práce, a to jednak z hľadiska jej objektívneho zamerania, jednak z hľadiska dôstojnosti vykonávateľa každej práce, ktorým je človek. Pokrok, o ktorý ide, sa má uskutočňovať prostredníctvom človeka a pre človeka a má prinášať plody v človeku. Overením pokroku bude čoraz zrelšie uznanie účelnosti práce a čoraz všeobecnejšie rešpektovanie s ňou spojených práv primerane dôstojnosti človeka, ktorý je subjektom práce.

Rozvážne plánovanie, ako aj náležitá organizácia ľudskej práce prispôbená jednotlivým spoločnostiam a štátom musí tiež uľahčiť nájdanie správnej úmernosti medzi rozličnými druhmi zamestnania: prácou v poľnohospodárstve, v priemysle, v mnohorakých službách, intelektuálnou prácou, ako aj vedeckou či umeleckou prácou podľa schopností jednotlivých ľudí a pre spoločné dobro každého spoločenstva a celého ľudstva. Organizácii života a výchovy podľa mnohorakých pracovných možností má zodpovedať vhodný vzdelávací a výchovný systém, ktorého cieľom je predovšetkým rozvoj zreleho človečenstva, ale aj zvláštna príprava na zaujatie primeraného miesta na veľkom a spoločensky diferencovanom poli práce.

Keď sa dívame na celú ľudskú rodinu rozptýlenú po celej zemi, nemôže na nás nezapôsobiť zarážajúci fakt, ktorý nadobudol obrovské rozmery: z jednej strany veľké zásoby prírody zostávajú nevyužitú, z druhej strany zasa existujú zástupy nezamestnaných alebo len čiastočne zamestnaných a nespočetné masy hladujúcich; tento fakt nepochybne dokazuje, že ako vo vnútri jednotlivých politických spoločností, tak aj vo vzájomných vzťahoch medzi nimi na rovine jednotlivých kontinentov i na rovine celého sveta - ak ide o organizáciu práce a zamestnania - čosi nefunguje správne, a to práve v bodoch, ktoré sú najkritickejšie a majú najväčší sociálny význam. 19. Doteraz bola reč o významnej úlohe vyplývajúcej z povinnosti poskytnúť zamestnanie všetkým pracujúcim, aby sa zabezpečilo zachovávanie neodcudziteľných ľudských práv vzťahujúcich sa na prácu. Teraz nám prichodí bližšie sa dotknúť tých práv, ktoré sa v posledných dôsledkoch utvárajú vo vzťahu medzi zamestnancom a priamym zamestnávateľom. Všetko to, čo sa doteraz povedalo na tému nepriameho zamestnávateľa, má za cieľ presnejšie definovať práve tieto vzťahy objasnením mnohorakých podmienok, v ktorých sa nepriamo formujú. Toto uvažovanie však nemá iba opisný význam, nie je skrátaným traktátom o ekonómii alebo politike. Ide o zrejme objasnenie

deontologického, ako aj etického aspektu. Kľúčovým problémom sociálnej etiky v tomto prípade je otázka spravodlivého platu za vykonanú prácu. V súčasných pomeroch niet iného dôležitejšieho spôsobu, ako uskutočňovať sociálnu spravodlivosť medzi pracujúcim a zamestnávateľom, ako práve odmenou za prácu. Bez ohľadu na to, či sa práca vykonáva v zriadení, v ktorom je vlastníctvo výrobných prostriedkov súkromné, alebo v ktorom podlieha určitému druhu "zospoločenia", vzťah medzi zamestnávateľom (predovšetkým priamym) a pracovníkom sa rieši na podklade mzdy, teda primeranou odmenou za vykonanú prácu.

Takisto treba vyzdvihnúť, že spravodlivosť spoločensko- hospodárskeho zriadenia, a v každom prípade aj jeho spravodlivé fungovanie, treba definitívne posudzovať podľa toho, ako sa v tomto zriadení ľudská práca spravodlivo odmeňuje. V tomto bode sa znova dostávame k prvej zásade celého sociálno-etického poriadku, k zásade všeobecného užívania dobier. V každom zriadení, bez ohľadu na to, aké zásadné vzťahy v ňom vládnu medzi kapitálom a prácou, zostáva mzda, čiže odmena za prácu konkrétnym prostriedkom, pomocou ktorého môže mať obrovská väčšina ľudí prístup k dobrám určeným na spoločné užívanie. Sú to jednak dobrá príroda, jednak dobrá získaná výrobou. K jedným aj druhým pracujúci majú prístup prostredníctvom mzdy, ktorú dostávajú ako odmenu za svoju prácu. Z toho vyplýva, že práve spravodlivá mzda sa vždy stáva konkrétnou previerkou spravodlivosti celého sociálno-ekonomického zriadenia, v každom prípade jeho spravodlivého fungovania. Nie je to jediná previerka, ale je to mimoriadne dôležitá a v istom zmysle kľúčová previerka.

Táto previerka sa týka predovšetkým rodiny. Spravodlivá odmena dospeljej osoby zodpovednej za rodinu je tá odmena, ktorá stačí na založenie a dôstojné udržanie rodiny a na zabezpečenie jej budúcnosti. Takáto odmena sa môže realizovať či už takzvanou rodinnou mzdou, to znamená jedinou odmenou danou za prácu hlave rodiny, vystačujúcou na všetky potreby rodiny bez toho, že by musela zárobkovú činnosť mimo domu konať aj manželka, alebo inými sociálnymi opatreniami, ako sú rodinné príplatky alebo príspevky na matku, ktorá sa venuje výlučne rodine; tieto príspevky musia zodpovedať skutočným potrebám, to značí počtu vyživovaných osôb počas celého obdobia, v ktorom nie sú schopné dôstojne prevziať zodpovednosť za vlastný život.

Skúsenosť potvrdzuje, že sa treba usilovať o spoločenské docenenie materských úloh, námahy, ktorá je s nimi spojená, ako aj starostlivosti, lásky a citu, ktoré deti nevyhnutne potrebujú, aby sa mohli rozvíjať ako zodpovedné osoby, morálne a nábožensky zrelé a psychicky vyrovnané. Spoločnosti bude na česť, ak matke umožní - bez obmedzenia jej slobody, bez psychologickéj alebo praktickéj diskriminácie, bez zhoršenia jej situácie v porovnaní s inými ženami - venovať sa starostlivosti o výchovu detí podľa rozličných potrieb odpovedajúcich ich veku. Nútené upustenie od týchto povinností kvôli odmeňovanej práci mimo domácnosti, ak znemožňuje, prípadne sťažuje spĺňanie prvoradých cieľov materského poslania, je nesprávne z hľadiska dobra spoločnosti a rodiny. ²⁶

V tejto súvislosti treba zdôrazniť, že vo všeobecnosti celý pracovný systém sa má organizovať a prispôbovať tak, aby sa rešpektovali požiadavky osoby a jej formy života, predovšetkým jej

života v domácnosti s ohľadom na jej vek a pohlavie. Faktom je, že v mnohých spoločnostiach ženy pracujú takmer vo všetkých životných sektoroch. Jednako však treba, aby mali možnosť plne vykonávať svoje úlohy v súlade so svojou prirodzenosťou, bez diskriminácie a bez vylúčenia možnosti prijať zamestnanie, na ktoré sú schopné, ale aj bez zanedbávania rešpektu voči rodinným aspiráciám a voči ich osobitnej úlohe, ktorú majú spolu s mužmi pre dobro spoločnosti. Opravdivé spoločenské pozdvihnutie ženy vyžaduje takú štruktúru práce, aby zaň žena nemusela platiť vzdaním sa svojej osobitosti na škodu rodiny, v ktorej má ako matka nenahraditeľnú úlohu.

Popri mzde prichádzajú do úvahy ešte rozličné sociálne opatrenia, ktoré majú za cieľ zabezpečenie života a zdravia pracujúcich a ich rodín. Výdavky spojené s potrebou liečenia, zvlášť v prípade pracovného úrazu, vyžadujú, aby pracovník mal uľahčený prístup k lekárskej pomoci, a to podľa možnosti lacno alebo dokonca bezplatne. Iné sociálne opatrenie spočíva v práve na odpočinok. Ide tu predovšetkým o pravidelný odpočinok v týždni, zahrnujúci aspoň nedeľu, a okrem toho o dlhší odpočinok čiže dovolenku raz ročne, prípadne niekoľkokrát za rok v kratších obdobiach. Napokon ide tu o právo na dôchodok a na zabezpečenie v starobe a v prípade úrazu spojeného s vykonávaním práce. V rámci týchto hlavných práv sa rozvíja celý systém osobitných práv, ktoré spolu s odmenou za prácu rozhodujú o správnom utváraní vzťahov medzi zamestnancom a zamestnávateľom. Medzi tieto práva treba vždy zaradiť právo na pracovné prostredie a výrobné procesy, ktoré neškodia telesnému zdraviu pracovníkov a nenarúšajú ich morálnu zachovalosť.

20. Na základe všetkých týchto práv spolu s potrebou ich zabezpečenia zo strany samých pracujúcich sa vynára ešte jedno právo. Je to právo na združovanie čiže na tvorenie spolkov alebo zväzkov, ktoré majú za cieľ obranu životných záujmov ľudí zamestnaných v rozličných pracovných odboroch. Tieto zväzy sa volajú odbory. Životné záujmy pracujúcich sú do istej miery spoločné pre všetkých, zároveň však každý druh práce, každý pracovný odbor má vlastnú osobitosť, ktorá by mala v týchto organizáciách nájsť svoj špecifický odraz.

Odborové organizácie majú svoj pôvod v istom zmysle už v stredovekých remeselníckych cechoch, lebo tieto organizácie spájali ľudí patriacich k tomu istému remeslu, teda na základe vykonávanej práce. Zároveň však jestvuje rozdiel medzi odborovými organizáciami a cechmi v tom zásadnom bode, že moderné odborové organizácie vyrástli v zápase pracujúcich, sveta práce a predovšetkým priemyselných robotníkov bojujúcich za svoje spravodlivé práva s podnikateľmi a vlastníkmi výrobných prostriedkov. Ich úloha spočíva v obrane existenčných záujmov pracujúcich vo všetkých oblastiach, v ktorých prichádzajú k slovu ich práva. Historická skúsenosť učí, že organizácie tohto typu sú nevyhnutnou súčasťou spoločenského života, zvlášť v moderných priemyselných spoločnostiach. To však neznamená, že iba pracujúci v priemysle môžu vytvárať združenia takéhoto druhu. Predstavitelia každého odboru môžu ich použiť na zabezpečenie svojich vlastných práv. Jestvujú teda odbory roľníkov a administratívnych pracovníkov; a jestvujú aj zväzy zamestnávateľov. Všetky, ako sa už spomenulo, sa potom delia na ďalšie skupiny a podskupiny podľa osobitných odborných špecializácií.

Katolícke sociálne učenie vôbec netvrdí, že by odborové zväzy boli iba odzrkadlením "triednej" štruktúry spoločnosti a že by boli predstaviteľmi triedneho boja, ktorý by bol v spoločnosti nevyhnutný. Je pravda, že sú predstaviteľmi boja za sociálnu spravodlivosť, za spravodlivé práva pracujúcich podľa jednotlivých zamestnaní. Avšak tento "boj" treba chápať ako normálnu snahu "o" spravodlivé dobro, v danom prípade o dobro zodpovedajúce potrebám a zásluhám pracujúcich, združených podľa odborov; - nie je to však boj "proti" iným. Ak v sporných otázkach nadobúda aj charakter opozície proti iným, deje sa to v prospech sociálnej spravodlivosti, a nie "pre boj" alebo vyradenie protivníka. Prácu charakterizuje predovšetkým to, že ľudí spája; a v tom spočíva jej spoločenská sila - sila budovania spoločenstva. V tomto spoločenstve sa napokon nejakým spôsobom musia spojiť tí, ktorí pracujú, i tí, čo disponujú výrobnými prostriedkami alebo sú ich majiteľmi. Vo svetle tejto základnej štruktúry každej práce - vo svetle skutočnosti, že napokon v každom spoločenskom zriadení "práca" a "kapitál" sú nevyhnutnými komponentmi výrobného procesu - stáva sa spojenie ľudí, zrodené z nevyhnutnosti práce pre zabezpečenie vlastných práv, konštitutívnym činiteľom sociálneho poriadku a ľudskej solidárnosti, ktorú nijako nemožno obísť.

Spravodlivé snahy o zabezpečenie práv pracujúcich ľudí, spojených tým istým odborom, musia vždy počítat' s obmedzeniami, ktoré ukladá celková hospodárska situácia krajiny. Požiadavky odborov sa nemôžu zmeniť na istý druh skupinového alebo triedneho "egoizmu", hoci sa môžu a majú usilovať o to, aby sa pre spoločné dobro celej spoločnosti napravilo i všetko to, čo je chybné v systéme vlastníctva výrobných prostriedkov alebo v spôsobe ich riadenia a disponovania nimi. Spoločenský život a sociálno-ekonomický život sú bezpochyby akoby systémom "spojených nádob" a tomuto systému sa musí prispôbiť každá sociálna činnosť, ktorá má za cieľ zabezpečiť práva jednotlivých skupín.

V tomto zmysle činnosť odborových organizácií nepochybne vstupuje do oblasti "politiky", chápanej ako rozumná starostlivosť o spoločné dobro. Avšak úlohou odborových organizácií nie je "robiť politiku" v takom zmysle, aký sa dnes tomuto slovu všeobecne priznáva. Odbory nemajú charakter "politických strán" bojujúcich o moc a nemali by ani podliehať rozhodnutiam politických strán, a ani by nemali byť s nimi príliš úzko spojené. V takom prípade totiž ľahko stratia kontakt s tým, čo je ich vlastnou úlohou, to jest zabezpečenie spravodlivých práv pracujúcich v rámci spoločného dobra celej spoločnosti, a stanú sa nástrojom na iné ciele.

Keď hovoríme o zabezpečovaní spravodlivých práv pracujúcich podľa jednotlivých zamestnaní, treba, samozrejme, vždy mať pred očami to, čo určuje subjektívny charakter práce v každom povolání, ale zároveň, ba predovšetkým to, čo podmieňuje dôstojnosť vykonávateľa práce. Otvárajú sa tu mnohoraké možnosti pre činnosť odborových organizácií, a to aj pre ich činnosť osvetovej, výchovnej a seba výchovnej povahy. Záslužné je dielo školenia takzvaných "robotníckych" alebo "ľudových univerzít", doškôľovacích programov a kurzov, ktoré rozvíjali a aj teraz rozvíjajú práve túto oblasť činnosti. Stále sa treba snažiť o to, aby pracovník, vďaka činnosti svojich odborov, mohol nielen viac "mať", ale predovšetkým väčšmi "byť"; to značí, aby mohol z každej stránky plnšie realizovať svoje človečenstvo.

V úsilí o spravodlivé práva svojich členov používajú odoborové organizácie aj metódu štrajku, čiže prerušenia práce ako istého druhu ultimáta, adresovaného zodpovedným činiteľom a predovšetkým zamestnávateľom. Je to metóda, ktorú katolícka sociálna náuka považuje za oprávnenú pri zodpovedajúcich podmienkach a v spravodlivých medziach. Pracujúci musia mať v tomto ohľade zabezpečené právo na štrajk bez toho, že by utrpeli osobné trestné sankcie za účasť na ňom. Aj keď sa uznáva, že je to oprávnený prostriedok, treba zároveň zdôrazniť, že štrajk v istom zmysle zostáva krajným prostriedkom. Nemožno ho zneužívať. Zvlášť ho nemožno zneužívať na "politické" zápasy. Okrem toho nikdy netreba zabúdať na to, že služby nevyhnutné pre život spoločnosti musia vždy byť zabezpečené, v prípade potreby dokonca pomocou primeraných právnych prostriedkov. Zneužívanie štrajku môže viesť k ochromeniu celého spoločensko-hospodárskeho života, čo je v rozpore s požiadavkami spoločného dobra spoločnosti, ktoré zodpovedá aj správne chápanej prirodzenosti samej práce.

21. Všetko to, čo sa povedalo o dôstojnosti práce, o subjektívnom a objektívnom rozmere ľudskej práce, nachádza bezprostredné uplatnenie vo vzťahu k problému poľnohospodárskej práce a k postaveniu človeka, ktorý ťažko pracujúc obrába zem. Ide tu totiž o veľmi široký sektor práce na našej planéte, o okruh činnosti, ktorý sa nezužuje na jeden alebo druhý svetadiel, ani sa neobmedzuje na spoločenstvá, ktoré už dosiahli istý stupeň rozvoja a pokroku.

Poľnohospodárstvo, ktoré dodáva spoločnosti dobrá nevyhnutné pre jej každodenné udržovanie, má zásadný význam. Podmienky, ktoré vládnu na dedinách, a podmienky práce v poľnohospodárstve nie sú všade rovnaké; rôzne je aj spoločenské postavenie roľníkov v jednotlivých krajinách. Nezávisí to iba od stupňa rozvoja poľnohospodárskej techniky, ale aj, a možno ešte viac, od uznania spravodlivých práv roľníkov a napokon od stupňa povedomia, týkajúceho sa celej sociálnej etiky práce.

Práca v poľnohospodárstve prináša so sebou nemalé ťažkosti, ako je stála a často vyčerpávajúca fyzická námaha, nedostatočné uznanie zo strany spoločnosti, čo v ľuďoch pracujúcich v poľnohospodárstve spôsobuje pocit spoločenského odstrčenia a urýchlene ich vedie k masovému opúšťaniu dedín a sťahovaniu sa do miest, žiaľ, mnohokrát ešte do neľudskejších životných podmienok. K tomu pristupuje nedostatok primeranej odbornej formácie a zodpovedajúcich zariadení, istý druh šíriaceho sa individualizmu, ako aj objektívne nespravodlivé situácie. V niektorých rozvojových krajinách žijú milióny veľkostatkármi vykorisťovaných ľudí, ktorí musia obrábať cudziu pôdu bez nádeje, že by niekedy získali do svojho vlastníctva čo i len kúsok zeme. Chýbajú formy zákonnej starostlivosti o roľníkov a ich rodiny v starobe, v prípade choroby alebo nezamestnanosti. Za dlhé dni ťažkej telesnej práce dostanú iba biednu odmenu. Majitelia nechávajú ležať úhorom ornú pôdu. Právny titul na vlastníctvo malého kúska pôdy, ktorú roľník dlhé roky obrábal ako vlastnú, sa nerešpektuje alebo zostáva nechránený voči "hladu po zemi" zo strany silnejších jednotlivcov alebo skupín. Ale aj v krajinách hospodársky rozvinutých, kde vedecké výskumy, technické výdobytky a štátna politika postavili poľnohospodárstvo na vysokú úroveň, môže sa porušovať právo na prácu, keď dedinského obyvateľa pozbaví práva zúčastniť sa na poradách a rozhodovaniach, týkajúcich sa jeho povinností vyplývajúcich z titulu práce, alebo keď sa mu odoberá právo na slobodné združovanie, slúžiace spravodlivému spoločenskému,

kultúrnemu a hospodárskemu rozvoju poľnohospodárskeho pracovníka.

V mnohých prípadoch sú teda nevyhnutné radikálne a naliehavé zmeny, aby sa poľnohospodárstvu a roľníkom znovu dostalo patričného uznania ako základu zdravej ekonomiky v systéme rozvoja spoločnosti. Preto treba vyhlasovať a podporovať dôstojnosť práce, každej práce a zvlášť práce v poľnohospodárstve, ktorou si človek takým výrečným spôsobom "podmaňuje" zem, ktorú dostal ako dar od Boha, a potvrdzuje svoju "vládu" vo viditeľnom svete.

22. V ostatnom čase národné spoločenstvá i medzinárodné organizácie obrátili pozornosť ešte na iný problém spojený s prácou, ktorý často súvisí aj s inými otázkami: na problém postihnutých osôb. Aj ony sú plne ľudskými osobami s príslušnými posvätnými vrozenými a nenarušiteľnými právami, ktoré napriek obmedzeniam a utrpeniam vpísaným do ich tela a do ich schopností ešte väčšmi potvrdzujú ľudskú dôstojnosť a veľkosť. Pretože osoba dajakým spôsobom "postihnutá" je subjektom so všetkými svojimi právami, musí sa jej uľahčovať prístup k účasti na spoločenskom živote vo všetkých rozmeroch a na všetkých rovinách. Postihnutá osoba je jednou z nás a má plnú účasť na našej ľudskej prirodzenosti. Bolo by vecou nanajvýš nedôstojnou človeka a popretím spoločnej ľudskej prirodzenosti, keby sa do spoločenského života, teda do práce pripúšťali iba ľudia úplne schopní, lebo takýmto spôsobom by sa upadlo do nebezpečnej formy diskriminácie slabých a chorých zo strany silných a zdravých. Práca v zmysle objektívnom musí byť aj za týchto okolností podriadená dôstojnosti človeka, subjektu práce, a nie ekonomickému prospechu.

Je teda povinnosťou rozličných ustanovizní pôsobiacich v oblasti sveta práce, priameho, ako aj nepriameho zamestnávateľa, podporovať pomocou primeraných prostriedkov právo postihnutej osoby na odbornú prípravu a na prácu tak, aby sa mohla podľa svojich schopností zapojiť do výrobnnej činnosti. Tu vznikajú rozličné praktické problémy právnej, ale aj hospodárskej povahy. Avšak spoločnosť čiže zodpovedné orgány, združenia a záujmové skupiny, podniky, ba aj sami postihnutí musia spojiť nápady a prostriedky, aby sa dosiahol nevyhnutný cieľ: sprístupniť postihnutým osobám prácu podľa ich možností, lebo to vyžaduje ich ľudská dôstojnosť, ako aj to, že sú subjektmi práce. Každé spoločenstvo sa bude vedieť tak zariadiť, aby mohlo nájsť alebo vytvoriť pracovné miesta pre také osoby či už vo verejných, alebo súkromných podnikoch a dať im bežné prípadne vhodnejšie zamestnanie na riadnych pracoviskách alebo v strediskách prispôbených pre pracujúcich so zníženou pracovnou schopnosťou.

Veľkú pozornosť treba venovať, podobne ako v prípade všetkých ostatných pracovníkov, fyzickým a psychologickým pracovným podmienkam postihnutých, spravodlivej odmene, možnosti postupu a odstraňovania prekážok rôzneho druhu. I keď neskrývame, že tu ide o zložitú a ťažkú úlohu, predsa by si bolo treba priať, aby správne chápanie práce v subjektívnom zmysle viedlo k takej situácii, v ktorej by sa postihnutá osoba necítila odtrčená na okraj sveta práce alebo závislá od spoločnosti, ale mohla žiť ako plnoprávny pracujúci subjekt, užitočný a rešpektovaný vo svojej ľudskej dôstojnosti a povolaný prispievať podľa svojich schopností k rozvoju a dobru vlastnej rodiny a spoločnosti.

23. Nakoniec sa treba aspoň stručne vyjadriť o takzvanej emigrácii za prácou. Je to starý zjav, ktorý sa však stále obnovuje a má aj dnes pre komplikácie súčasného života veľké rozmery.

Človek má právo z rozličných dôvodov opustiť svoju vlasť a hľadať si lepšie životné podmienky v inej krajine a má aj právo vrátiť sa do svojej vlasti. Táto skutočnosť určite nie je bez ťažkostí mnohorakej povahy; predovšetkým však je to vo všeobecnosti strata pre krajinu, z ktorej sa emigruje. Odchádza človek a zároveň člen veľkého spoločenstva zjednoteného dejinami, tradíciou a kultúrou, aby začal život v inej spoločnosti, zjednotenej inou kultúrou a veľmi často aj iným jazykom. Ubúda pritom pracovník, ktorý by úsilím svojho myslenia alebo svojich rúk mohol prispieť k rozmnoženiu spoločného dobra vlastnej krajiny; teraz sa však to úsilie a ten príspevok odovzdáva inej spoločnosti, ktorá má na to v istom zmysle menšie právo než pôvodná vlasť.

A predsa, hoci emigrácia je z určitého hľadiska zlo, za istých okolností je to takzvané nutné zlo. Treba urobiť všetko - a určite sa na tento cieľ koná mnoho -, aby toto zlo, v zmysle materiálnom nemalo za následok väčšie škody v zmysle morálnom, ba aby podľa možností prinieslo dokonca dobro v osobnom, rodinnom a spoločenskom živote vyst'ahovalca, či už ide o krajinu, do ktorej prichádza, alebo o vlasť, ktorú opúšťa. V tejto oblasti veľmi veľa závisí od spravodlivého zákonodarstva, najmä pokiaľ ide o práva pracujúceho človeka. Predovšetkým z tohto zorného uhla patrí táto otázka do súvisu s našimi úvahami.

Najdôležitejšie je to, aby človek, ktorý pracuje mimo svojej rodnej krajiny či už ako stály vyst'ahovalec, alebo ako sezónny pracovník, nebol v nevýhode vzhľadom na práva spojené s prácou v porovnaní s ostatnými pracujúcimi danej spoločnosti. Emigrácia za prácou sa nijakým spôsobom nesmie stať príležitosťou na finančné alebo spoločenské vykorisťovanie. V pracovnom vzťahu voči pracujúcemu emigrantovi musia platiť tie isté kritériá ako voči každému inému pracovníkovi v tej spoločnosti. Hodnota práce sa musí merať tou istou mierou nezávisle od odlišnej národnosti, náboženstva alebo rasy. Tým viac neslobodno zneužívať nanútenú situáciu, v ktorej sa vyst'ahovalec nachádza. Všetky tieto okolnosti musia rozhodne ustúpiť - samozrejme po zvážení osobitnej odbornej prípravy pracujúcich - pred základnou hodnotou práce, ktorá je spojená s dôstojnosťou ľudskej osoby. Treba tu ešte raz pripomenúť základnú zásadu: hierarchia hodnôt, hlboký zmysel práce samej vyžaduje, aby kapitál slúžil práci, a nie práca kapitálu.

V.

Prvky spirituality práce

24. Poslednú časť úvah o ľudskej práci, spojených s deväťdesiatym výročím encykliky *Rerum novarum*, patrí sa venovať duchovnosti práce v kresťanskom zmysle slova. Keďže práca vo svojom subjektívnom rozmere je vždy osobnou činnosťou, *actus personae*, z toho vyplýva, že sa na nej zúčastňuje celý človek, telo i duch, bez ohľadu na to, či je to práca telesná, alebo intelektuálna. Na celého človeka sa vzťahuje aj slovo živého Boha, evanjeliové poslanstvo spásy, v ktorom nachádzame veľa naučení - akoby zvláštnych svetiel - zameraných na ľudskú prácu. Tieto naučenia treba vhodne asimilovať; je potrebné vnútorné úsilie ľudského ducha, vedeného vierou, nádejou a láskou, aby sa konkrétnej ľudskej práci - pomocou týchto naučení - dal ten význam, ktorý má v Božích očiach a prostredníctvom ktorého vstupuje do diela spásy podobne ako jeho ostatné zložky, z ktorých sa skladá, ako i jeho bežne a zároveň veľmi dôležité prvky.

Ak Cirkev považuje za svoju povinnosť vyjadriť sa o práci z hľadiska jej ľudskej hodnoty a morálneho poriadku, do ktorého patrí - a vidí v tom svoju významnú úlohu v službe celému evanjeliómu posolstvu -, tak zároveň vidí svoju osobitnú úlohu vo formovaní takej duchovnosti práce, ktorá pomôže všetkým ľuďom priblížiť sa prostredníctvom nej k Bohu, Stvoriteľovi a Vykupiteľovi, zúčastňovať sa na jeho spasiteľných plánoch týkajúcich sa človeka a sveta a prehlbovať vo svojom živote priateľstvo s Kristom tým, že sa vierou živo zapojí do jeho trojitého poslania: kňaza, proroka a kráľa, ako to nádherne učí Druhý vatikánsky koncil.

25. Druhý vatikánsky koncil učí: "Pre veriacich jedno je isté: individuálna i kolektívna ľudská činnosť ako taká - čiže to obrovské úsilie, ktoré ľudstvo v priebehu vekov vyvíja, aby zlepšilo svoje životné podmienky - zodpovedá Božím úmyslom. Lebo človek, stvorený na Boží obraz, dostal príkaz podmaniť si zem so všetkým, čo v sebe zahrnuje, spravovať svet v spravodlivosti a svätosti a zamerať seba samého a vesmír na Boha, uznávajúc ho za Stvoriteľa všetkých vecí, aby všetko bolo podriadené človekovi, a tak sa velebilo Božie meno všade na zemi." [27](#)

Do slov Božieho zjavenia je veľmi hlboko vpísaná táto základná pravda, že človek, stvorený na Boží obraz, sa svojou prácou zúčastňuje na diele Stvoriteľa - a podľa miery svojich možností ho v istom zmysle ďalej rozvíja a dopĺňa tým, že postupuje stále ďalej v odkrývaní bohatstiev a hodnôt skrytých v celom stvorení. Túto pravdu nachádzame už na samom začiatku Svätého písma v knihe Genezis, kde sa samo dielo stvorenia predstavuje vo forme "práce", ktorú Boh vykonal v priebehu "šiestich dní",[28](#) aby si na siedmy deň "odpočinul".[29](#)

Ba ešte aj v poslednej knihe Svätého písma zaznieva ten istý tón úcty voči dielu, ktoré vykonal Boh svojou stvoriteľskou "prácou"; vyhlasuje sa v nej: "Veľké a obdivuhodné sú tvoje skutky, Pane, Bože všemohúci"[30](#) - podobne ako v knihe Genezis, ktorá opis každého dňa stvorenia končí zistením: "A Boh videl, že je to dobré." [31](#)

Opis stvorenia, ktorý nachádzame už v prvej kapitole knihy Genezis, je zároveň v istom zmysle prvým "evanjeliom práce". Ukazuje totiž, v čom spočíva jej dôstojnosť; učí, že človek má prácou napodobňovať Boha, svojho Stvoriteľa, lebo nosí v sebe - on jediný - ten zvláštny prvok podobnosti s ním. Človek má napodobňovať Boha, aj keď pracuje, aj keď odpočíva, veď sám Boh mu chcel ukázať svoju stvoriteľskú činnosť v podobe práce a odpočinku. Táto Božia činnosť vo svete stále trvá, ako o tom svedčia Kristove slová: "Môj Otec doteraz pracuje...", [32](#) pracuje stvoriteľskou

mocou tým, že udržiava jestvovanie sveta, ktorý povolal na bytie z ničoho, a pracuje spasiteľnou mocou v srdciach ľudí, ktorých od počiatku predurčil na "odpočinok"[33](#) v zjednotení so sebou v "dome Otca".[34](#) Preto aj ľudská práca nielenže vyžaduje odpočinok každý "siedmy deň",[35](#) ale ešte viac, nemôže spočívať iba v samom uplatňovaní ľudských síl vo vonkajšej činnosti, musí ponechať vnútorný priestor, v ktorom sa človek stále viac stáva tým, čím z vôle Boha má byť, a tak sa chystá na ten "odpočinok", ktorý Pán pripravuje svojim sluhom a priateľom. [36](#)

Vedomie, že ľudská práca je účasťou na Božom diele, musí prenikať - ako to učí Koncil - aj do "bežných, každodenných prác". Lebo muži a ženy, čo vyvíjajú svoju činnosť, aby zarobili na

živobytie sebe a svojej rodine tak, že tým preukazujú primeranú službu spoločnosti, môžu právom hľadiť na svoju prácu ako na pokračovanie v diele Stvoriteľa, ako na užitočnú pomoc svojim bratom, ako na svoj osobný príspevok k uskutočneniu Božieho plánu v dejinách." [37](#)

Preto je potrebné, aby sa táto kresťanská duchovnosť práce stala všeobecným dedičstvom všetkých. Treba, aby zvlášť v súčasnej epoche duchovnosť práce dosvedčovala takú zrelosť, akú vyžadujú napätia a nepokoje mysli a srdca: "Kresťania teda ani len nepomyslia stavať výdobytky ľudského génia a ľudskej schopnosti proti Božej moci a pokladať rozumné stvorenie akoby za súpera Stvoriteľa, ba skôr sú presvedčení, že víťazstvá ľudstva sú znakom Božej veľkosti a ovocím jeho nevystihnuteľných úmyslov. Pravda, čím viac rastie moc ľudí, tým rozsiahlejšia je oblasť ich osobnej a kolektívnej zodpovednosti... Kresťanská blahozvesť neodvracia ľudí od budovania sveta, ani ich nezvádza nedbať o blaho ostatných ľudí: naopak, dôraznejšie ich zaväzuje k tejto činnosti." [38](#)

Vedomie, že prácou sa človek zúčastňuje na diele stvorenia, predstavuje najhlbšiu pohnútku podujatia sa na prácu v rozličných sektoroch: "Veriaci majú teda - čítame v konštitúcii Lumen gentium - chápať vnútornú podstatu a hodnotu všetkého stvorenstva a jeho určenie na Božiu slávu. Aj svetskou činnosťou si majú navzájom pomáhať k svätejšiemu životu, aby Kristov duch prenikol svet, a tak svet účinnejšie dosiahol svoj cieľ v spravodlivosti, láske a pokoji... A preto nech svojou spôsobilosťou vo svetských odboroch a svojou činnosťou, ktorej dáva vyššiu vnútornú hodnotu Kristova milosť, účinne prispievajú k tomu, aby sa stvorenstvo rozvíjalo ľudskou prácou, technikou a občianskou kultúrou podľa určenia Stvoriteľa a vo svetle jeho Slova." [39](#)

26. Túto pravdu, podľa ktorej sa prácou človek zúčastňuje na diele samého Boha, svojho Stvoriteľa, osobitným spôsobom zdôraznil Ježiš Kristus - ten Ježiš, na ktorého sa mnoho jeho prvých poslucháčov v Nazarete s údivom pýtalo: "Skade to má tento? Aká to múdrosť, ktorej sa mu dostalo? Vari to nie je tesár...?" [40](#) Ježiš totiž "evanjelium", slovo večnej Múdrosti, ktoré mu bolo zverené, nielen hlásal, ale predovšetkým uskutočňoval činmi. Bolo to preto aj evanjelium práce, pretože ten, čo ho hlásal, bol sám pracujúcim človekom, remeselníkom, tak ako Jozef z Nazareta. [41](#) A hoci v jeho slovách nenachádzame osobitný príkaz pracovať - ba v jednom prípade nachádzame zákaz úzkostlivo sa starať o prácu a existenciu -, [42](#) predsa výrečné svedectvo Kristovho života je jednoznačné: Kristus patrí do "sveta práce", má pre ľudskú prácu uznanie a úctu, možno povedať i viac: s láskou sa díva na ľudskú prácu, na jej rozličné prejavy a vidí v každej práci osobitnú črtu, ktorou sa človek podobá Bohu, Stvoriteľovi a Otcovi. Či nehovorí: "Môj Otec je vinohradník" [43](#) a neprenáša rozličným spôsobom do svojho učenia tú podstatnú pravdu o práci, ktorá je vyjadrená už v celej tradícii Starého zákona, počnúc knihou Genezis?

V knihách Starého zákona sa mnohokrát hovorí o ľudskej práci, o jednotlivých zamestnaniach, ktoré človek vykonáva: napríklad o lekárovi, [44](#) lekárnikovi, [45](#) o remeselníkovi- umelcovi, [46](#) o kováčovi, [47](#) (dnes sa to dá vzťahovať na prácu hutníka), o hrnčiarovi, [48](#) roľníkovi, [49](#) vedcovi, [50](#) námorníkovi, [51](#) staviteľovi, [52](#) hudobníkovi, [53](#) pastierovi, [54](#) rybárovi. [55](#) Známe sú pekné slová o ženskej práci. [56](#) Ježiš Kristus sa vo svojich podobenstvách o Božom kráľovstve stále odvoláva na ľudskú prácu: na prácu pastiera, [57](#) roľníka, [58](#) lekára, [59](#) rozsievачa, [60](#) hospodára, [61](#) sluhu, [62](#)

správcu, [63](#) rybára, [64](#) kupca, [65](#) robotníka. [66](#) A hovorí aj o rôznorodnej ženskej práci. [67](#) Apoštolát prirovnáva telesnej práci žencov alebo rybárov. [69](#) A spomína aj prácu vedcov. [70](#)

Táto Kristova náuka o práci, podopretá príkladom vlastného života počas dlhých rokov v Nazarete, nachádza mimoriadne živú ozvenu v učení svätého Pavla apoštola. Pavol bol hrdý na to, že pracoval vo svojom odbore (pravdepodobne vyrábala stany) [71](#) a že vďaka tomu si mohol ako apoštol sám zarábať na živobytie: [72](#) "Ani sme nejedli nič chlieb zadarmo, ale vo dne v noci sme ťažko a namáhavo pracovali, aby sme nikomu z vás neboli na ťarchu".[73](#) Odtiaľ tiež vyplývajú jeho poučenia o práci, ktoré majú charakter povzbudenia i rozkazu: "Takýmto prikazujeme a vyzývame ich v Pánu Ježišovi Kristovi, aby pokojne pracovali a tak jedli svoj chlieb!" [74](#) Takto píše Solúnčanom. Apoštol totiž pripomína, že "niektorí" žijú neporiadne, bez toho, že by niečo robili, [75](#) a v tomto súvisi neváha povedať: "Kto nechce pracovať, nech ani nejde." [76](#) Na inom mieste zasa povzbudzuje: "Čokoľvek robíte, robte z tej duše ako Pánovi, a nie ako ľuďom." [77](#)

Naučenia apoštola národov majú, ako vidieť, kľúčový význam pre morálku a duchovnosť ľudskej práce. Sú dôležitým doplnením toho veľkého, hoci skromného evanjelia práce, ktoré nachádzame v živote Krista a v jeho podobenstvách, teda v tom, čo "robil a učil".[78](#)

Na základe týchto svetiel vyžarujúcich zo samotného Prameňa Cirkev stále hlásala to, čo dnes nachádzame vyjadrené v náuke Druhého vatikánskeho koncilu: "Ľudská činnosť, ako má v človeku svoj pôvod, priam tak je usmernená na človeka. Lebo človek svojou prácou nielenže pretvára veci a spoločnosť, ale aj zdokonaľuje seba samého: mnohému sa učí, rozvíja svoje schopnosti, stáva sa otvorenejším a prekonáva sám seba. Tento rast správne chápaný má väčšiu cenu ako všetko možné hromadenie vonkajších bohatstiev... Toto je teda norma ľudskej činnosti: má zodpovedať podľa Božích plánov a rozhodnutí skutočným záujmom ľudstva a umožniť človeku tak jednotlivo, ako aj v spoločnosti naplno rozvíjať a realizovať svoje povolanie." [79](#)

V kontexte s takýmto pohľadom na hodnoty ľudskej práce, teda v kontexte s takouto duchovnosťou práce sa plne chápe to, čo na tom istom mieste koncilovej pastorálnej konštitúcie čítame o pravom význame pokroku: "Človek je viac hoden pre to, čím je, než pre to, čo má. Takisto všetko, čo podnikajú ľudia za väčšiu spravodlivosť, za šírenie bratstva a za ľudskejšie usporiadanie spoločenských vzťahov, má väčšiu hodnotu ako technický pokrok. Technický pokrok môže totiž poskytnúť akoby materiálny základ pre povznesenie človeka, ale ho sám osebe nijakým činom nevie uskutočniť." [80](#)

Takéto učenie o otázke pokroku a rozvoja - otázke, čo veľmi ovláda súčasnú mentalitu - možno chápať iba ako plod osvedčenej duchovnosti ľudskej práce a len vtedy, ak sa opiera o takúto duchovnosť, možno toto učenie uskutočňovať a uvádzať do života. To je učenie a zároveň aj program, ktorý má svoje korene v "evanjeliu práce".

27. Je ešte jeden aspekt ľudskej práce, jeden jej podstatný rozmer, do ktorého hlboko vniká duchovnosť založená na evanjeliu. Každá práca, tak telesná, ako aj duševná, sa nevyhnutne

spája s námahou. Kniha Genezis to vyjadruje prenikavým spôsobom, keď prvé požehnanie práce, zahrnuté v samom tajomstve stvorenia a spojené s povznesením človeka ako Božieho obrazu, dáva do protikladu s kľatbou, ktorú priniesol so sebou hriech: "Nech je prekliata zem pre teba: s námahou sa z nej budeš živiť po všetky dni svojho života." ⁸¹ Táto námaha spojená s prácou označuje cestu ľudského života na zemi a je predzvesťou smrti: "V pote svojej tváre budeš jesť chlieb, kým sa nevrátiš do zeme, z ktorej si bol vzatý..." ⁸² Akoby ozvenou týchto slov hovorí autor jednej z múdroslovných kníh: "Potom som obrátil pozornosť na všetky svoje činy, aké kedy vykonávali moje ruky a tiež na všetky námahy, ktoré som vynaložil pri ich konaní..." ⁸³ Niet na svete človeka, ktorý by tieto slová nemohol vzťahovať na seba.

Evanjelium aj v tomto ohľade vyslovuje v istom zmysle posledné slovo vo veľkonočnom tajomstve Ježiša Krista. A v ňom treba hľadať aj odpoveď na problémy, ktoré majú taký veľký význam pre duchovnosť ľudskej práce. Vo veľkonočnom tajomstve je zahrnutý Kristov kríž, jeho poslušnosť až na smrť, ktorú apoštol stavia proti tej neposlušnosti, čo od začiatku zaťažovala dejiny človeka na zemi. ⁸⁴ A je v ňom zahrnuté aj povýšenie Krista, ktorý sa skrze smrť na kríži vracia k svojim učeníkom mocou Ducha Svätého v zmŕtvychvstaní.

Pot a námaha, ktoré v terajších podmienkach ľudstva nevyhnutne súvisia s prácou, dávajú kresťanovi a každému človeku, ktorý je povolán nasledovať Krista, možnosť s láskou sa zúčastniť na diele, ktoré Kristus prišiel vykonať. ⁸⁵ Toto dielo spásy sa uskutočnilo utrpením a smrťou na kríži.

Keď človek znáša námahu práce, zjednotený s Kristom ukrižovaným za nás, istým spôsobom spolupracuje so Synom Božím na vykúpení ľudstva. A stáva sa opravdivým Ježišovým učeníkom, keď každý deň nesie svoj kríž⁸⁶ v činnosti, ku ktorej bol povoláný.

Kristus tým, "že podstúpil smrť za všetkých nás hriešnikov, svojím príkladom nás učí, že aj my musíme niesť kríž, ktorý telo a svet kladú na plecá tým, čo hľadajú pokoj a spravodlivosť"; súčasne však "Kristus ustanovený svojim vzkriesením za Pána, ktorému je daná všetka moc na nebi a na zemi, už účinkuje v ľudských srdciach silou svojho Ducha... oživuje a posilňuje aj veľkodušné snahy, ktorými sa ľudská spoločnosť usiluje urobiť svoj život ľudskejším a podriaďiť tomuto cieľu celú zem." ⁸⁷

V ľudskej práci nachádza kresťan čiastku Kristovho kríža a prijíma ju v tom istom duchu vykúpenia, v ktorom Kristus prijal za nás svoj kríž. V práci, vďaka svetlu, ktoré do nás preniká z Kristovho zmŕtvychvstania, nachádzame vždy záblesk nového života, nového dobra, akoby ohlasovanie "nového neba a novej zeme".⁸⁸ na ktorých má človek a svet účasť práve námahou práce. Námahou - a nikdy bez nej. To z jednej strany potvrdzuje nevyhnutnosť kríža v duchovnosti ľudskej práce, z druhej strany sa však v tomto kríži a námahe odkrýva nové dobro, ktoré má počiatok v samej práci. V práci chápanej hlboko a zo všetkých hľadísk, a nikdy bez nej.

Vari je už toto nové dobro - plod ľudskej práce - malou čiastkou tej novej zeme, kde býva spravodlivosť? ⁸⁹ Ako však práca súvisí s Kristovým zmŕtvychvstaním, ak je pravda, že mnohoraká

námaha ľudskej práce je čiastkou Kristovho kríža? Aj na túto otázku sa snaží Koncil odpovedať³⁵ a čerpá pritom svetlo zo samých prameňov zjaveného slova: "Isteže sa nám pripomína, že nič neosoží človekovi, keby aj získal celý svet, ale seba by zahubil (porov. Lk 9,25); avšak očakávanie novej zeme nielenže nemá oslabiť, lež skôr má podnecovať starosť o zveľadovanie tejto zeme, na ktorej rastie telo nového ľudskeho spoločenstva, čo už poskytuje určitý náčrt nového veku. A tak, hoci treba starostlivo rozlišovať pozemský pokrok od vzrastu Kristovho kráľovstva, predsa má tento pokrok veľký význam pre Božie kráľovstvo, nakoľko môže napomáhať lepšie usporiadanie ľudskej spoločnosti." ⁹⁰

V týchto úvahách, venovaných ľudskej práci, sme sa snažili zdôrazniť všetko, čo sa zdá nevyhnutné, ak sa ňou majú zveľadovať na zemi nielen "plody našej pracovitosti", ale aj "ľudská dôstojnosť, bratstvo a sloboda".⁹¹ Nech kresťan, ktorý pozorne počúva slovo živého Boha a spája prácu s modlitbou, vie, aké miesto má jeho práca nielen v pozemskom pokroku, ale aj vo vzraste Božieho kráľovstva, do ktorého sme všetci povolani silou Ducha Svätého a slovom evanjelia. Keď končíme tieto úvahy, ochotne vám všetkým, ctihodní bratia a milovaní synovia a dcéry, z úprimného srdca udeľujeme apoštolské požehnanie.

Tento dokument, ktorý sme pripravili, aby sa publikoval uplynulého 15. mája, na deväťdesiate výročie encykliky Rerum novarum, sme mohli definitívne prezrieť až po opustení nemocnice.

Dané v Castel Gandolfe dňa 14. septembra 1981, na sviatok Povýšenia svätého kríža, v tretom roku nášho pontifikátu.

Ján Pavol II.

¹ Porov. Ž 127,2; porov. aj Gn 3,17-19; Prís 10,22; Ex 1,8-14; Jer 22,13.

² Porov. Gn 1,26.

³ Porov. Gn 1,28.

⁴ Encyklika Redemptor hominis, 14; AAS 71 (1979) s. 284.

5 Porov. Ž 127,2.

6 Porov. Gn 3,19.

7 Porov. Mt 13,52.

8 Porov. Druhý vatikánsky koncil, pastorálna konštitúcia o Cirkvi v dnešnom svete *Gaudium et spes*, 38: AAS 58 (1966) s. 1055.

9 Porov. Gn 1,27.

10 Gn 1,28.

11 Porov. Hebr 2,17; Flp 2,5-8.

12 Porov. Pius XI., encyklika *Quadragesimo anno*: AAS 23 (1931) s. 221.

13 Porov. Dt 24,15; Jak 5,4; aj Gn 4,10.

14 Porov. Gn 1,28.

15 Porov. Gn 1,26-27.

16 Gn 3,19.

17 Hebr 6,8; porov. Gn 3,18.

18 Porov. Summa Theologiae, I-II, q.40, a.1c; I-II, q.34, a.2 ad 1.

19 Porov. Summa Theologiae, I-II, q.40, a.1c; I-II, q.34, a.2 ad 1.

20 Porov. Pius XI., encyklika Quadragesimo anno: AAS 23 (1931) s. 221-222.

21 Porov. Jn 4,38.

22 O práve na vlastníctvo porov. Summa Theologiae, II-II, q. 66, aa.2,6; De Regimine principum, L. I. kap. 15 a 17. O sociálnej funkcii vlastníctva porov. Summa Theologiae, II-II, q.134, a.1 ad 3.

23 Porov. Pius XI., encyklika Quadragesimo anno: AAS 23 (1931) s. 199; Druhý vatikánsky koncil, pastorálna konštitúcia o Cirkvi v súčasnom svete Gaudium et spes, 68: AAS 58 (1966) s. 1089 n.

24 Porov. Ján XXIII. enc Mater et Magistra: AAS 53 (1961) s. 419.

25 Porov. Summa Theologiae, II-II, q.66, a.2.

26 Druhý vatikánsky koncil, pastorálna konštitúcia o Cirkvi v súčasnom svete Gaudium et spes, 67: AAS (1966) s. 1089.

27 Druhý vatikánsky koncil, pastorálna konštitúcia o Cirkvi v súčasnom svete Gaudium et spes, 34, AAS 58 (1966) s. 1052 n.

28 Porov. Gn 2,2; Ex 20,8-11; Dt 5,12 nn.

29 Porov. Gn 2,3.

30 Zjv 15,3.

31 Gn 1,4.10.12.18.21.25.31.

32 Jn 5,17.

33 Hebr 4,1.9 n.

34 Jn 14,2.

35 Dt 5,12 nn; Ex 20,8-12.

36 Porov. Mt 25,21.

37 Druhý vatikánsky koncil, pastorálna konštitúcia o Cirkvi v súčasnom svete Gaudium et spes, 34: AAS 58 (1966) s. 1052 n.

38 Druhý vatikánsky koncil, pastorálna konštitúcia o Cirkvi v súčasnom svete Gaudium et spes, 34: AAS 58 (1966) s. 1052 nn.

39 Druhý vatikánsky koncil, dogmatická konštitúcia o Cirkvi Lumen gentium, 36: AAS 57 (1965) s. 41.

40 Mk 6,2-3.

41 Porov. Mt 13,55.

42 Porov. Mt 6,25-34.

43 Jn 15,1.

44 Porov. Sir 38,1-3.

45 Porov. Sir 38,4-8.

46 Porov. Ex 31,1-5; Sir 38,27.

47 Porov. Gn 4,22; Iz 44,12.

48 Porov. Jer 18,3-4; Sir 38,29-30.

49 Porov. Gn 9,20; Iz 5,1 n.

50 Porov. Kaz 12,9-12; Sir 39,1-8.

51 Porov. Ž 107,23-30; Múd 14,2-3a.

52 Porov. Gn 11,3; 2Kr 12,12 n.;22,5 n.

53 Porov. Gn 4,21.

54 Porov. Gn 4,2; 37,3; Ex 3,1; 1Sam 16,11 a iné.

55 Porov. Ez 47,10.

56 Porov. Prís 31,15-27.

57 Napr. Jn 10,1-16.

58 Porov. Mk 12,1-12.

59 Porov. Lk 4,23.

60 Porov. Mk 4,1-9.

61 Porov. Mk 13,52.

62 Porov. Mt 24,45; Lk 12,42-48.

63 Porov. Lk 16,1-8.

64 Porov. Mt 13,47-50.

65 Porov. Mt 13,45 n.

66 Porov. Mt 20,1-16.

67 Porov. Mt 13,33; Lk 15,8 n.

68 Porov. Mt 9,37 n; Jn 4,35-38.

69 Porov. Mt 4,19.

70 Porov. Mt 13,52.

71 Porov. Sk 18,3.

72 Porov. Sk 20,34 n.

73 2Sol 3,8. Svätý Pavol uznáva právo ohlasovateľa evanjelia na hmotné zabezpečenie: 1Kor 9,6-14; Gal 6,6; 2Sol 3,9; porov. Lk 10,7.

74 2Sol 3,12.

75 2Sol 3,11.

76 2Sol 3,10.

77 Kol 3,23 n.

78 Sk 1,1.

79 Druhý vatikánsky koncil, pastorálna konštitúcia o Cirkvi v súčasnom svete Gaudium et spes, 35: AAS 58 (1966) s. 1053.

80 Tamtiež.

81 Gn 3,17.

82 Gn 3,19.

83 Kaz 2,11.

84 Porov. Rim 5,19.

85 Porov. Jn 17,4.

86 Porov. Lk 9,23.

87 Druhý vatikánsky koncil, pastorálna konštitúcia o Cirkvi v súčasnom svete Gaudium et spes, 38: AAS 58 (1966) s. 1055 n.

88 Porov. 2Pt 3,13; Zjv 21,1.

89 Porov. 2Pt 3,13.

90 Druhý vatikánsky koncil, pastorálna konštitúcia o Cirkvi v súčasnom svete Gaudium et spes, 39: AAS 58 (1966) s. 1057.

91 Tamtiež.

© Copyright 1981 - Libreria Editrice Vaticana

Copyright © Dicastero per la Comunicazione - Libreria Editrice Vaticana